

II. EVFOLYAM • POSTARINA PLACENA U GOTOVOM • 1933 NOVEMBER

11 KALANGYA

IRODALMI FOLYÓIRAT: SZENTELEKY KORNEL ALKOTÁSA

SZERKESZTIK:

SZIRMAI KAROLY, RADO IMRE, KENDE FERENC

Tartalom:

	oldal
Kende Ferenc: Péter a bohémek között	661—668
Fekete Lajos: Öreg tanya pusztulása	668—669
Adorján András: Milyen luresa.	670
Sz. Szigethy Vilmos: Az almafa-féreg	671—681
Karó Mihály: Versek	682
Radó Imre: Mélypont alatt	683—693
Csuka Zoltán: Küzködés	693
Fekete Lajos: Gyafogósvény	694
Andrily Ivó-Polácsi: Gyónás	695—706
Németh László: Ember és szerep	707—719
Babits Mihály: Holt próféta a hegyen	720
Szvetozár Sztefánovics: Pszalmuszok	721
I. M. Petrovics Nyegor: Arra, arra...	722
Szirmai Károly: Cziráky Imre novellái	723—726
" "	Gergely Boriska meséskönyve 726—727
Szegedi Emil: Cillagothomlokú fűszereina	727—730
Csuka-Tolnai: Erdély magyar irod. élete	730—731
Csuka-Hegedusics: Podravszi motív	731—732
Csuka-Marek: Zsákucca	732

KALANGYA irodalmi folyóirat. Szerkesztik: Szirmai Károly,
Radó Imre, Kende Ferenc. Felelős szerkesztő és kiadó
Szabó S. Ferenc.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Szubotica, Manojlovičeva ul. 3.

Péter a bohémek között

Betérő korcsma gubbasztott árván a meudoni erdőszélen. Előtte egyetlen pirossterítés asztal volt. Ott ült Péter.

A nyárutói nap a lankás hegyek mögül aranycsikókat húzott a felhők szélére és csendes megbékélésre intette a nyugtalankodó világot. Az úton nagy ritkán kélkruhás parasztok baktattak öszvérháton és szívesen köszöntek jóestét.

Az erdei gyalogútról suhanc kanyarodott ki és egyenesen Péternek tartott. Megállott asztala előtt és szólt:

— Vándor vagyok, kérek néhány sötét éjjeli szállásra.

Péter zsebébe nyúlt és megkérdezte:

— Hány éves vagy?

— Tizenkilenc, uram.

Péter nem hordott pénztárcát. Begyömöszölve tartotta a bankókat zsebében, fekete rézpénzekkel összekeverve. Százfrankos papírt húzott ki és odaadta a legénynek.

— Uram — dadogta a vándor — mit jelentsen ez?

— Mind a tied — válaszolta Péter.

Tágranyított szemekkel, megbűvölve állott a fiú, szó nem hagyta el ajkát. Hosszu pillanatokig nézett Péterre, aki elmosolyodott és útjára küldte. A legény néhány szót hebegett és gyorsan útnak indult. Azt hitte álmodik és félt, hogy álma szerte foszlik.

Péter hosszan nézett a vándor tűnő alakja után és úgy gondolta, talán mégsem járt el igaz módon. Ilyen fiú, ha könnyen szerzi a pénzt rászokhatik a koldulásra. Rossz társaságba keveredhetik. Iszákos lesz. Ki tudja, hogy ez a nagy kincsnek látszó összeg, mibe kergeti.

Péter az ilyen bizarr ötleteit rosszalotta, mégsem fojthatta magába. Mire a meggondolásig jutott, már kirobbant belőle.

Kétségtelen — állapította meg — nem erkölcsi érzet indította arra, hogy ennyi pénzt adjon egy ismeretlen suhancnak. Igaz, rosszat sem akart. Talán az a dög-

benet gyönyörködtette, amit az ajándék a fiúban előidézett. A váratlan szerencsére való ráeszmélést egyetlen színész sem tudta volna így megjátszani.

Péter cselekedeteiben és kijelentéseiben sokszor következetlen volt. Néha döbbenetig érő meglepetésekkel riogatta embertársait. Nem törekedett eredetiségre, soha nem készített semmit sem elő. Valami mélyről fakadó erő lökte cselekvésre, szerencséjére nem rossz irányba.

Péter még a fiatal vándorral bajlódott, amikor megérkezett asztaltársa Jean Moreau. Ezt a találkát délben beszélték meg és úgy tervezték, hogy gyalogosan sétálnak be Párisba.

Jean Moreau a Theatre Chatelet muzsikusa, zene-tanár és zeneszerző volt. Alacsony termetű, széles vállú, mogorva ember. Harminc esztendősen nem volt még, de fekete dús haja, szájába lógó tömött bajusza és örökös borotvátalansága miatt idősebbnek látszott. A zenekar első hegedűse volt és mint zenetanárt is jól fizették. A kiadók szerzeményeit szívesen vásárolták. Keresetéből nagyszámú család tisztességesen megélhetett volna, de Jean Moreau mégis Madame Fieveze kitűnő, de lenézett szegényes konyháján étkezett és vendégként lakott barátjánál Gringoirnál.

Fekete ruhája nem volt kifogástalanul tiszta. Külseje elhanyagolt, ő maga igénytelen volt. Nemcsak közönye és nemtörődömsége volt ennek oka, hanem az is, hogy minden jövedelmét maradéktalanul elszedték. Anyai nagynénje és testvér húga számontartották minden bevételét, hazug mesékkel, piócamódjára szipolyozták ezt a vén gyermeket. És Jean Moreau szívből sajnálta, a két küzködő nőt, akik egymással versengtek kifosztásában. Jóhízeműségében valamelyikkel szemben állandóan lelkiismeret furdalást is érzett.

Jean Moreau és Péter esztendőik óta szemben ültek Madame Fieveze vendéglőjében. Eleinte szótlánul nézték egymást, de végül is, amikor Spinoza filozófiája felett Madame Fieveze vendégei nem tudtak megegyezni a két hallgatag ember beszédbe elegyedett. Azóta Jean Moreau Pétert új szerzeményeinek bemutató előadásaira meghívta. Ez volt Moreau barátságának igazi jele. Péter nem volt muzsikusz, de mert Moreaunak jó véleménye volt róla, sehogy sem hitte el, hogy Péter nem ért a zenéhez.

Igy váltak barátokká. Azóta néha együtt csatagnak Páris környékén.

Moreau és Péter hallgatva élvezték az erdőből áramló hús levegőt, az alkonyt és kortyonként szürcsölték abszintjeiket.

Azután nehézkesen elindultak az erdő szélén Páris felé.

Mondani való nélkül vontatottan beszélgettek. Moreaunak eszébe jutott, hogy Péter régi magyar dalokat ismer. Sokszor ígérte, hogy néhányat elénekel. Addig kérlelte most Pétert, míg énekelni kezdett. Bercsényi Miklós kuruc generális nótáját dúdolta először. Péternek nem volt jó hangja, de még is érzékeltette a dal búját, borúját.

Nagyon szép, nagyon szép — lelkendezett Moreau — kérem énekelje még egyszer.

Péter megismételte. Moreaut ez egyszer nem volt könnyű kielégíteni és sorjába elénekelte a Tyukodi pajtást, a Törökbársony süvegem és még néhány kuruc nótát. De Moreau mindig visszatért Bercsényi Miklós nótájára. A dallam idegenszerűsége annyira lelkesítette, hogy arra kérte Pétert, üljenek vonatra jöjjön hozzá és ő lekottázza.

— Tudja, vacsorázzon nálunk — mondta Moreau. Gringoir maga főz ürühúst valami egyiptomi gyökérrel.

Vonatra szálltak és alig egy óra múlva Moreau kottája fölé hajolva ismételtette Péterrel a Bercsényi nóta motívumait. Péter három helyiségből álló műteremben le és fel járkált és már tizedszer tagolva énekelte, „Fütyül a szél Késmárk felett“. Végül kitért belőle az elégedetlenség:

— Nagyon éhes vagyok, nem énekelek tovább. Már féltíz elmúlt és a vacsorának se híre, se hamva. Menjünk le, együnk valamit. Azután befejezzük.

Ez a Gringoir valóságos örült — válaszolt nyugodtan Moreau — napok óta könyörög, vacsorázzam ma vele és ő, ki tudja, hol csatangol. Beszámíthatatlan. De nézze Péter, még néhány pillanat, készen leszünk.

Bercsényi nótáját mégis lekottázta. Moreau izgatottan vette elő mélyfuvoláját, a kotta elé ült és fújta. Péter nem ismert rá a dalra, kétségbeesetten nézett a fuvolázó Moreau kipirult arcára. A búsongó, borongó elmélyülés helyett a klasszikus taktusra átírt melodiák, a fűrészelés egyhangú ütemeinek hallatszottak.

Péter, Moreau elé állott, megfogta a kottalapot és kétféle hasította. Szeliden így szólt hozzá.

— Kedves Moreau, ezt nem érti. Jöjjön vacsorázni.

Épen kifordultak a kapúból, amikor Gringoir megérkezett. Kezében kis kosár erdei ciklámen volt. Vele jött Gandurina Olga, az orosz forradalom gyönyörű menekültje.

Vissza!, kiáltotta Gringoir minden köszönés helyett. Remélem még nem vacsoráztak az urak. Bocsássanak meg a késésért de nagyon nehezen tudtuk ezt a kevés vad cikláment összeszedni. Túl voltunk a besanconi erdőségén és a vonatot lekéstük.

Moreau és Péter minden szabadkozása meddő maradt. Gringoir elmondta, hogy az ürücombot nyolc napja pácolja és a legősibb egyiptomi fűszerrel izesíti. Félte őrzött titok ez a készítési mód, amit több ezeréves köbevésett feliratokból böngészett ki.

Végül mind a négyen a műteremben voltak. Gringoir valami kupalakúan épített cserepekből és téglalapokból összetákoltt tűzhely körül babrált. Elmélyedt munkájában. Moreau a harmadik szobában az eltépett kottalapot ragasztgatta felénken, nehogy Péter észrevegye.

Péter a széles ócska diványon, kényelmesen elhelyezkedett és Gandurina Olgát figyelte, aki a két műtermen keresztül-keresztül járkált.

Gandurina Olga nem tudni hogyan, egyszer csak megjelent közöttük. Akkor verték le az orosz forradalmat és a menekültek ezrével özönlöttek el Párisra. Azóta hébe-hóba feltűnik Madame Fievéze vendéglőjében, vagy valamelyik műteremben. Sugármagas növése, párdue hajlékonysága lebegő mozdulatai voltak. Nyílt tekintete, szőke haja, vékony hajlott orra, éles arcvonala, tiszta elefántcsontszínű arcbőre, bátor, metsző tekintete volt. Kék kozákruhát viselt. Karsu derekára töltényes övet csatolt, lábait esizmába bujtatta. Kalap nélkül járt és akkor még nem divatos, rövid haját viselt. Kezében állandóan korbács volt.

Gandurina Olgáról sem Péter, sem a többiek biztosat nem tudtak. Kozák, részt vett a forradalomban, őlt, az életet megveti, nem fél a haláltól. Elszántsága nem ismer határt. Törvényen kívül él, csapszékekben dorbézol, matrózoknak és terroristáknak adja oda magát. Mindezt Gandurina Olga rövid mondatokban, szemrebbenés nélkül mondta el magáról.

Péter szólanul figyelte Gandurina Olga ruganyos lépteit, tekintetük néha találkozott.

A műteremben ételszag kezdett terjengeni és Gandurina Olga a terítetlen asztalra tányérokot rakott.

Váratlanul így szólt Gandurina:

— Péter, én tudom, hogy most velem foglalkozik!

— Igen — válaszolt Péter.

— És mit gondolsz rólam?

— Azt, hogy úgy jár itt Párisban ezzel az álkozák uniformissal, mint egy plakát. Szegény forradalmárokat halomra gyilkolják a kazamatákban, mások a föld alatt dolgoznak és maga itt a boulevard Saint Michelen bámultatja magát. Miért választotta a feltűnéskeltésnek ezt a megszegyenítő pózát? Maga nagyon szép és amúgy is magára vonja az emberek figyelmét. Semmi szüksége nincs arra, hogy a forradalomból vásári komédiát csináljon és így hívja fel a szórakozásra vágyó publikum érdeklődését.

— De maga nem is lehet kozáknő. A kozákok leányaikat korán eladják férjeiknek. Az asszonyok férjeik igavonó barmai lesznek. Idomtalanára dolgozott kezekkel, megtört testtel és korán vénült ráncos arccal cipelik szegényes életüket. Azután meg huszonnégy éves korukban nem beszélnek ilyen jól franciául. Olga maga kispolgári romantikus és nincs olyan rossz regény, mint amilyen ostoba ezzel a maszkjával.

— Mondja, mit olvasott serdülő leány korában?

Olga kenyeret szelt, Péterre nézett és nem felelt.

Moreau szobájából nagy Bercsényi Miklós rosszul ütemezett melódiái hangzottak. Pétert az éhség bosszússá tette, mégis mosolyogva indult Moreau szobája felé. Moreau, mint csinyttévő gyerek, elakarta dugni a kottalapot, de Péter megnyugtatta, hogy nem szakítja el.

Gringoir harsány hangon adta tudtul, hogy tálalt. Az asztalon kerek vörösréz üstben egymásra rakott hússzeletek gőzölögtek.

A hússzeletek között, főzéstől áttetsző vaskos nővénylevelek voltak. Az egész vörösbarnás mártással leöntve.

A társaság bizalmatlanul kóstolgatta, de csakhamar elismerték Gringoir szakácsi kiválóságát és az egyiptomi konyha nagy fejlettségét.

Gringoir, a házigazda, festőművész volt. Komoly sikerei voltak és képeit a kereskedők jól fizették. De Gringoirnak más és igen különös hajlamai voltak. A világon mindennel foglalkozott. Alhatatlan természete ellenére mindenütt magára vonta a szakértők figyelmét. Két találmányát szabadalmazták. Az egyik dongafakészítő gép volt. A másik olyan porvegyület, ami az égő

olajat és zsiradékot a legeredményesebben oltja. Minden tudományágat ismert. Nem volt kérdés amiről külön véleménye ne lett volna.

Gringoirnak szőke arca, magas homloka, keskeny nagy orra, örökké mozgó orrcimpái voltak. Ajka szögletében állandó gúnys mosoly ült. Arcának kihívó jellegével ellentétben állott értelmes szürkéskék szeme, amiben sokszor ártatlan gyermekiesség, néha kárörvendő gonoszság csillámlott. De kellemes modora, érdekes előadási módja lényének sok kedvességet kölesönzött.

Gringoir főztjét egyre jobban dicsérték. Ez láthatóan jól esett neki. A második üveg vörösborot bontották és jó hangulatban voltak.

— Barátaim — szolt Gringoir — új bejelentést kell tennem. Felfedeztem, hogy az álmokat biztossággal befolyásolhatom és irányíthatom. Már régóta tudják, hogy néhány erős illatu virág, mint a lilium, a tubarózsa, a bodzavirág bódító, mérgező hatása. Nos, nemcsak ezek a virágok gyakorolnak fizikai hatást az emberre, hanem valamennyi. Eddig több, mint háromszáz különböző virág hatását vizsgáltam meg és meglepő eredményeket értem el. Linné rendszere e szempontból revízióra szorul.

Kísérletemet három férfin és négy különböző koru nőn végeztem. Ez úgy történik, hogy tiszta levegőjű szobában külön-külön alszanak. Mindegyik szobában egyenlő virágot helyezek el, egyforma mennyiségben. Reggel mindenki külön elmondja álmát, hogyan aludt és ébredt. Mindezt jegyzem hónapok óta. Az álmok hasonlatos jelleget viselnek, amit azzal is ellenőrzök, hogy mindenkor magamon is kiprobálom.

Az álom kellemesen befolyásolható és eddig a legjobb eredményt az erdei ciklámmal értem el. Nagyon fontos körülmény, hogy az álmat nemcsak az illatozó virágok befolyásolják, hanem azok is, amelyeknek illatát nem érezzük. Tulajdonképpen mindegyiknek van illata. Állítom, — mondta Gringoir — hogy felfedezésemnek az ideggyógyászatban is fontos szerepe lesz.

Gringoir behatóan osztályozta a virágokat, előadása nagyon érdekes volt. Legszebb virágainkról a legrosszabb véleménye volt.

Már jóval elmúlt éjfél, amikor Péter indulni készült. Gandurina Olga, aki egész este szótlan volt, csatlakozott Péterhez. Gringoir, Olgának és Péternek egy-egy csokor erdei cikláment adott, hogy próbálják ki, biztosította őket, hogy jól fognak aludni, kellemes álmuk lesz.

Moreau gyertyával baktatott előttük a falépcsőn, az első emeletig és Bercsényi Miklós nótáját dúdolta felismerhetetlenül.

Olga és Péter szótlánul haladtak egymás mellett a Pont des Arts felé. Péter hazaért. Ezt tudta Olga, mert többször volt Péternél. Olga állott meg előbb.

Péter szólt:

— Szívesen hazakisérem Olga, két óra felé jár az idő.

Olga sértődötten felelt:

— Köszönöm, engem nem szoktak hazakisérni.

— Olga, — mondta Péter, — ez a beállítása sem sikerült. Jó éjszakát.

— Jó éjszakát Péter.

A kapu becsapódott. Péter felment a szobájába. A cikláment éjjeli szekrényére tette. Álmos volt, eloltotta gyertyáját.

Péter mélyen és jól aludt. Mikor reggel felébredt és meglátta a cikláment, eszébe jutott Gringoir elmélete. Nem lehetetlen, gondolta, hogy Gringoirnak igaza van.

Vasárnap volt. Péter lassan készülődött. Dúdolvá járkált szobájában, nem számolta a perceket. Mikor teájával elkészült, kopogtattak.

— Tessék!

Gandurina Olga lépett be. Péter szemei tágra meredtek, de mosoly ült ki arcára. Olgát elegáns fekete selyem ruha takarta. Káprázatosan szép volt. Péter alig hitt szemének.

— Jó reggelt Péter — köszönt Olga — ugye nagyon csodálkozik rajtam?

— Nem csodálkozom, lássa ez való magának. Iszík egy teát? Nagyon jó!

— Kérek.

Leültek és teáztak.

Nézte Péter — szólalt meg Olga — én egyenesen megmondom miért jöttem. Maga már rég óta olyan hatással van rám, hogy arra kérem, legyen a férjem.

— De kedves Gandurina Olga — tiltakozott barátságosan Péter, én nem vagyok ugyan a formák embe-
re, de...

— Nézze — szakította félbe Olga Pétert, — én még nem mondtam el mindent, amit akarok. Én u.....i orosz hercegnő vagyok. Ha akarja okmányokkal és a párisi diplomáciai karral igazolom.

— Elhiszem, ne igazolja, egyébként is mindegy. Miért

siet? Mindenekelőtt ismerkedjünk meg. Próbáljunk jóbarátok lenni. Előbb megkísérlem gyógyítani magát, hercegnő, különködésiből. Van egy ideg orvos barátom, az segíteni fog nekünk, ha maga is akarja. Később majd mindenről beszélgetünk. Erről a szeszélyéről is. Jó?

— Igen Péter — felelte a hercegnő.

— Most pedig jöjjön a Louvreba, tegnap nyilott meg a régi kínai porcellán kiállítás. Megnézzük.

*

Ching-te Chen kobaltkékben ragyogó vázájában gyönyörködtek. A Kang-Hsi korabeli papir vékonysága, ibolyaszínű csészék látásán egyszerre tört elő örömlük.

A nap sugárkévei dúsan ömlöttek a Louvre nagy ablakain keresztül és az ősi porcellánok millió szemmel hunyorgattak, csillámlottak.

Kende Ferenc.

Oreg tanya pusztulása

Öreg tanya, öreg nyárfás...
Nyárfalomb közt szélkiáltás,
szélkiáltás, hiradó nesz:
vagy halál volt, vagy halál lesz
ezen a kietlen portán.
Olyan csend van, szinte orkán
ahogy itt a csend kiáltoz.

A vén tanyán se ki, se be
nem jár lélek; ördög üzte
a ház népét vízbe, tűzbe?
Szél rikolt be udvarába
s udvarából senki lába
nem vezet ki a tanyából:
nincs csapás közel, se távol.

Eke-bántatlan a kertje,
izmos bürök mélyre verte
földbe le a gyökereit.
Öblös gaz az eső levit
gyűjti a kánikulára
s szorongatja hónaljába
görcsösen a hűvös nedűt.

Árva kert a rom tanyához
hozáillik, összepároz
mint moha a redves kövel
s bánatfűz a temetővel.
...Mert igazi temető ez:
tört üvegen pókháló rezg;
eresz alján csüng a fészek

s tűzhely-dúló sötét vészek
füstje még a szemöldökfán.
Tört edény a kihült padkán
meleg-tejes szűresölések
emlékeiről lekéssett.
Az elhagyott szoba falán
mint a fehérre vált halál

úgy didereg szent Pál képe,
akit a ház hitese népe
itt hagyott a sietségben.
A búboskemence rég nem
ontott meleget magából
a roskadozó agyaglábon
múlt, havas telckbe réved.

Nyár van... Mégis csupa tél ez
a zord romlás mely tűvé tesz
minden sarkot és szegletet:
vajjon a ház mit rejteget
foglyaként a pusztulásnak?
Dől a kémény, falak vásznak
s tántorog a nyári hőben

az egész ház, mint a beteg
ki napfényen is didereg.
Pedig milyen meleg suba
az öles gaz zege-zuga,
mely vadzölden és sötétén,
sátoros lombbal s gyökérrel
húz a halálba, mint a sors...

Fekete Lajos

Milyen furcsa ...

Milyen furcsa magányosan élni
nem szólni napokig senkihez
számadást senkinek sem adni
hogyan mit tettünk és mit fogunk tenni
milyen szép és milyen csunya
minden uton egyedül menni.

Reggelenként nem ébresztget senki
csak bámul ránk két fagyos ablak
s szemrehányással mutatja, hogy künn
megindult újra, kopog az élet
templomban miséznek a papok
s már állnak sarkon a szegények.

Délben korcsmában fogad az ebéd
levest tányérba pincér önti
köszönni nem kell, fizetünk érte
pedig nincs íze, nincsen zamata
milyen más, mikor valaki
evés közben szavunkat hallgatja.

Ténfergünk, járunk, tán nem is élünk
Kenyérharc. Küzdés. Fáradtság. Gond.
Follak percegnek fehér papíron
nagynehezen harangoznak végre
ilyenkor jön a munkának
szükreszabott, szegény fizetése.

Jön az este s kárpótol sok rosszért
lámpák mellett álmok születnek
s viszik a lelkünk messzi napfényre
ahol nincs magány, ahol nincs bánat
s valakinek két kezében
halkan mosolygó vágyak várnak.

Adorján András.

Az almafa-férgek

Gergucz, az öreg örmény, már hajnal óta zsörtölődött és mindenkibe belekötött, aki az utjába került. Az egész éjjel alig aludt, papucsba bujva kicsoszogott az udvarra többször is s a sötét nyári éjszakában öklét összeszorítva, ismeretlen régiók felé megrázta.

— Te is lusta vagy, sose kelnél fel!

Kétségtelen, hogy a napot kárpálta, amely nem változtatja meg pályáját az ő kedvéért, mikor nem tud aludni.

Az első pitymallásnál váratlanul az istállóban termett. Régóta szeretné rajtakapni a kocsiszt, mert olyan igaz, mint ahogy Isten van az égben, hogy éhezteszi a lovakat.

— Lop! — magyarázta széltében-hosszában, azonban óvatosan mégis.

Ilyenkor ellenzöt csinált a tenyeréből a szája elé, sutogóra vette a hangját is, mert a székely kocsis nem ismert tréfát, ő volt az egyetlen, akivel Gergucz nem mert szemtől-szembe gorombáskodni.

— Öreg ur, mondta néha, sértések esetén hallatlan, szinte félelmetes nyugalmával, öreg ur, mondja csak, elment a maga jó dolga, hogy józanon ilyeneket beszél? Nem restelli?

Az öreg ur sietve visszavonult s immár csak a szobája falai látták, hogyan rázza az ökleit.

— Legalább egyszer tudnám felmérgecsíteni a gyalázatosát! De nem fog azon semmi.

A lovacskák békében ropogtatták a zabot, Gergucz ezt is becsületsértésnek vette. Épp úgy a nagyogó színüket, az istálló tisztaságát. Végig ment hát a gazdasági udvaron, felverte a cselédeket, meddig aludnának?

— Nem tudjátok, hogy uri vendégeit várók? Hogy, az a rossz féreg... Ur az, nem olyan rusnya paraszt, mint ti vagytok, meg én. Ha fel nem borul vele a gőzös, tíz órára megérkezik.

Hogy aztán talpon volt az egész ház, megint a szo-

bájába vonult, hogy megrázhassa az öklét. Ezuttal a gőzös irányába, amely sose fordul fel, pedig néha igen nagy szivességet tenne vele.

Azért nyolckor már nyugtalankodott.

— Marci, nem gondolod, hogy elkésel?

— Ugyan ne törje már magát, felelte a kocsis, tudom én, mi a kötelességem, nem magától tanulom el. Ott kell lennem az állomáson idejében, hát akkor mérget vehet rá, hogy ott is leszek.

— Tudom, te szörnyen okos, csak arra gondoltam, hogy addig is foglalkoztatni lehetne a lovacskákat. Ne egyék hiába a drága zabot.

Marci ránézett a gazdájára, mondani akart valamit, de inkább lenyelte a szót. Nem érdemel meg az ilyen vén tökéletlen minden gondolatot, még ha olyan nagyon sulyosak is azok. Ugy is tudja, hogy mit akart mondani, hisz beleveresedett.

A gazdasszony jelentkezett.

— Utoljára kérdezem, hogy mit készítek ebédre? Tegnap nem tetszett utasítást adni.

Gergucz dühbe jött.

— Mindig csak engem gyilkolsz? Kérdezem én, hogy mi a te gondod? Törödsz-e vele, honnan kuporgatom össze keservesen a garasokat, amit elprédálsz?

— A vendéget mégis csak ebéddel illik várni.

— Ha nagyon finom akarsz lenni, ott az a multheti esett bürge, amit az utolsó pillanatban szedtem el a gazember juhásztól. Megszikkadt eléggé, abból telik. Bevezetőnek jó a kódis-leves sok vereshagymával, legalább nem érzem a gróf úron a pacsulit.

A gazdasszony vállat vont, elment, Gergucz a gyümölcsösbe vette be magát, ott számlálta össze az almákat. Nem lopták-e meg az éjjel s ami a földre hullt, van-e olyan férges, amilyen foku romlás elvárható az ilyen egyéni hajlamu almától?

Féltizenegyre berepítette Marci a vendéget, karsu, magas, őszülő hajú férfit, — Gergucz úgy kelt fel a tiszteletére a tornácon, hogy észrevegye mindenki, menyire nem szívesen teszi.

— Kezét csókolom Gergucz bácsi, örülök, hogy jó színben van.

Megölelte, kétoldalt az arcát paposan megcsókolta.

— Na, gróf ur, kezdte a bácsi, már megint úgy állasz? Igaz-e, hogy csak az eszedbe jutok, ha bajban vagy?

— Bácsi, felelte a vendég szelid hangon, hagyjuk már el azt a grófozást. Jól tudja, hogy nem vagyok az, nem is akarok lenni.

— Nem a fenét. Azért csak úgy viselkedsz és élsz, mint a többi grófok. Fogadni mernék, eltalálom, hogy hányadik osztályon utaztál.

— A másodikon. Elhoztam a jegyet is, ha nem hinné.

Azzal szedte elő a mellényzsebéből. Gergucz egy pillanatra meghökkent, de gyorsan felülkerekedett.

— Persze, könnyű a máséból uraskodni. Én csak azért járok harmadik osztályon, mert nincs negyedik. Igy is akkor érkezem meg, mint a könnyelműek. Ezért nem elég nektek a világ pénze se. Hát tedd csak magad kényelembe, ne zavarjon semmi, a cselédeknek ne faggasd ki, én ilyenkor szunditok egyet ebédig. Nem vagy éhes?

— Hát biz az este óta...

— Na, nem olyan sok az az idő, ki lehet birni. Azért szólj Rebekának, vágjon egy darabot a komenciósok szalonájából.

A vendég aztán ebédig elszórakozott a gazdaságban, a kertekben, Gergucz az almafák alatt akadt rá.

— Fene firgesek, fene firgesek, — dörzsölgette a szakállát. Mindenfelé csak veszteség, azt se tudja már az ember, hogy miből éljen meg. Neked van-e még valami földed?

— Hogy ne volna Gergucz bácsi.

— De teherrel! Igaz-e, hogy gyilkos sok teherrel? Mondták nekem nemrég, hogy a szebeni bank is rátablázta a követelését.

A vendég egy lehullott almán keresgélte a betegség nyomait.

— Mindnyájan így vagyunk bácsi, nagyon súlyosak a gazdasági viszonyok s a föld hozama gyengül a legjobban.

— Azért, mert mind ostobák vagytok, gyűlölitek a zsidót, de nem tanultok tőle. Azoknak van eszük. Már a Midrás mondja, hogy három felé oszd a pénzedet, az egyiket földet vegyél, a másikat tartsd kéznél, harmadával kereskedj. Ti is három felé osztjátok, igaz. Azért viszi el az asszony, a ló, meg a kártya.

Szolgáló kereste őket, tessék ebédhez ülni.

— Ne várj semmi különöset, nagyon egyszerűen élünk s az én koromban nem tud már az ember alkalmazkodni. Egyébként is sokkal többet esznek manapság,

mint amennyi egészséges. Ezért nem házasodtam meg soha. Mennyit enne az asszony, 'meg a gyerek! Juj, mennyit! Igaz-e, Sándor, hogy neked is sokba vannak a porontyaid.

A „gróf ur“ jóízűen kanalazta a kódislevest.

— Ennek a receptjét elviszem magammal, mondta s még egy kanállal merített a tálból.

Gergucz a szeme sarkából leste, maga volt az élő bizalmatlanság.

— Izlik? Mondjad már te Sándor, neked ez igazán izlik?

— Nem vagyok bolond, hogy magamra erőszakoljam, ha nem kell.

Az öreg könyökölt az asztalon, állával a tenyerében.

— Teneked, Sándor, ez jó?

— Nem tudom, minek hívják, de ilyet még nem ettem.

Gergucz maga alig nyult ételhez, nagy darab kenye-
reket mártogatott a sótartóba, meghintette paprikával,
hogy szikrázott rajta a téglaveres szín, hasonló darabo-
kat usztatott a fokhagymás bürgesült levében is.

— Az én gyomrom gyenge, alig van étel, amit elbir-
jon. De te csak egyél Sándor, ha izlik.

Valahonnan, pókhálós sarokból, előkotort egy meg-
kezdett üveget.

— Kóstold meg, hátha még nem ecetes. Én nem élek
vele.

— Jó könnyű, mondta a vendég, mikor leöblítette
az ebédet. Saját termése Gergucz bácsinak?

— A fene kinlódik vele, rég kihánytam a tőkétet,
mindent felemészt a napszám. Bölcsős gyerekkel se kell
annyit babrálni, mint a szőlővel. Innen hozattam a kama-
rális kocsimából, hogy legyen, ha megszomjazol. Szereted
a kávé? Mert az nálunk nincs, de elnézhetünk a kaszi-
nóba, ha akarsz. Ott kapsz.

— Bácsi, mondta Sándor, ha nincs ellene kifogásod,
szeretnék egyet aludni, végtére egész éjjel rázott a vonat.
A kaszinó pedig jó lesz holnap is, előbb felnéznek a
megyeházára.

Gergucz kétkézzel kapaszkodott az asztalba.

— Ide ne csödütsd őket! Ezek a főispántól kezdve a
hajduig mind abban a feneségben vannak, hogy a vizitet
nyomban vissza kell adni. Agyonennének! Azért mondtam
a kaszinót, mert ott mindenki találkozhat mindenkivel,
nincs kötelezettség. Ki mit rendel, azt fizeti.

— Akkor így intézzük el a kérdést, adta meg magát a vendég. Alapjában véve nem is kívánkozom sehova.

Alkonyatkor kikocsiztak a földekre.

— Vidd a puskámat, ajánlta Gergucz, hátha találunk valamit. Én ritkán használom, mert gyengül a szemem s a patron is fenedrága. Meg aztán, az igazat megvallva, az idén a vadászjegyemet se váltottam ki. Ha egyszer nem vadászok naponta.

Sándor egy fogolyfalkából leszedett öt darabot, ami ritka kedvre derítette az öreget.

— Meg tudnál élni belőle, olyan ügyes vagy. Sose hibázol?

— Mindenki vel megesik, nem mindig rajtunk mulik.

— Akkor egy nyulra reszkiroznék még egy patrón.

Jóformán ki se mondta, már bukfencezett a süldő, a duplázásból egy öregebb.

— Két nyul! — lelkesedett Gergucz. Ez aztán már igen. Babonás vagyok, ne kísértsük tovább a szerencsét. Legyen mára elég.

Otthon se lehetett vele bírni, összecsisztította a családsegéte.

— Nyissátok ki a csipás szemeket, láttatok már ilyet? Megvan az ebédünk egy egész hétre.

Későn érkeztek haza, mégis megnyúzatta az egyik nyulat, hogy vacsora legyen az aprólékából. Aztán előhozta a borosüveget, gondosan megvizsgálta, hogy nem ivott-e közben belőle valaki.

Ott volt a jel a vignettáján, a körmével véste.

— Az is meglehet, morfondált, hogy vízzel pótolták az ellopott részt. Ugyan, kóstold meg, nem lett gyengébb?

Később valami kesernyés fáradtság vett rajta erőt, de meg Sándor is elszólta magát, bár feltette magában, hogy nagyon vigyáz, mert nem lehet tudni, milyen ártatlan szóba köt bele az öreg. Gergucz megint a gazdasági helyzetet panaszolta s akkor azt találta mondani Sándor.

— Voltaképpen nem is tudnám megmondani, jól tettek-e az őseink, hogy kijöttek az őshazából. Milyen szép nyugalomban élhetnének most a régi foglalkozás igénytelenségében, a fokozott kultúra ugynevezett áldásai nélkül.

Gergucz egészen felpaprikázódott.

— Az nem úgy van, az két különálló dolog. Hazulról el kellett jönni, Moldva se ért semmit, hiszen egészen eloláhosodtunk volna, megélni csak itt lehetett a sok

pénztelen izgága közt. A császárnénak semmi pénz nem volt elég, azt mondják, kártyán is sokat veszített, aztán felpiszkálta a hiúságotokat. Akartok-e nemességet, olcsón adom, hiszen sose lesz vége a háborunak.

— Bácsi, azokkal a nemesítésekkel sok előny járt.

— Fenét járt. Az én apáim okosabbak voltak, nem ugrottak be a császárnénak, mégse vallottuk kárát. Mi kihagyigáltuk a bécsi ügynököket, akik úgy hemzsegték itt, mint a legyek. Te is mért tagadod le az örménységedet?

— Ha nem dicsekszem vele, még nem tagadom.

— Persze hogy restelled. A lányodat sose keresz-telnéd Huvásznak, Adeodát sincs az őseid között vagy száz éve. Hol találkozni köztetek, jakik elszakadtatok az előkelőségbe, Harabszimet, Manuságot, régi szép neveinket viselő asszonyokat?

— Bácsi, kérlek, ha már elhagytuk az őshazát, illett asszimilálódni és fejlődni. Nem állítom, hogy jól tettük a bevándorlást, azért mégis csinált a nemzetségünk egyet-mást jót az országnak.

— Csinált, hát csinált, az már igaz. A nemesség után megvette a bánsági pocsolyákat és abba hagyta a becsületes kereskedelmet. A Ripszime kisasszonyoknak már derogált a vékaesapás, mikor a kincstár átvette a zabot. Egyszerre elfelejtették a megalázást, hogy sokáig csak két városban volt szabad letelepedni s megkezdték a dörgölődzést, ami oda vezetett, ahol ma vagytok. Kinek sértetlen még a birtoka? Ne azt az egy-két kivételt emlegessétek, ahol Isten csodájából van még valami, hanem a sok száz póstamestert, iktatót, telekkönyvvezetőt, meg a vármegyei nagyirodák föltelégeit. Mi csinálta mindezt? A nagyzási mania, nektek nemesség kellett, a fajtád kisasszonyai pedig most férjhez se tudnak menni, mert egy pendelyben nem veszik el őket. Járjatok szorgalmasan a kapucinusok bécsi sirboltjába és köszönjétek meg a császárnénak. Esetleg a fiának is.

Sándor bátortalanul akart valamit mondani.

— Végtére már Apafi fejedelem is...

De Gergucz felhördült.

— Ugyan hadd azt az Apafit békében, az fűtyült ránk; micsoda nagy szerelmet szeretnél itt kisütni?

— A történelem szerint...

— A legenda még nem történelem. Azt is különféle korban különféleképpen hazudják, az emberek aktuális szájaizéhez alkalmazkodva. Tudom, azt akarod mon-

dani, hogy Apafi jóban volt az örményekkel. Hát igen. Megengedte, hogy levett kalappal megálljanak az udvarháza közelében, de csak egy nemest emelt ki a sorból, Bizonyára tudta, hogy miért s főleg mért kergette el a többi kunyerálót. Bolond lett volna, hiszen körülhizelegtek ennélkül is.

Bütykös ujjjaival dobolt az asztalon, úgy folytatta.

— A császárné az más. Meg kell nézni a nemességi dátumokat, akkor megtudod, hogy mákor szorongatták különösebben a Nagyasszony hadseregét, hiszen van olyan nap, hogy négyen, de olyan is, hogy heten léptettek elő egyszerre nagyralátó familiák. Pedig fenesok volt az a kétezer pengő, amennyibe került.

Sándor egy cseppet elhuzta a száját.

— Még mindig olcsón jutottak hozzá. Ma többre kerülne.

— Van elég bolond, tudom én azt, te Sándor. Az idők legfeljebb annyiban változtak, hogy nem nyugtázzák az összeget is a kutyabőrön. Eh, a fene törődik velük, az én egyszerű szegénységemben sose hiányzott.

A csendben, ami ezután telepedett rájuk, egyszerre csak elkezdett Gerguez arca zöldülni, kampós orra szinte megvastagodott. Látszott, hogy küzd magával, most okosabb volna valamit elhallgatni, ami azonban mégis csak kitor belőle.

— Én minden esetre meg vagyok hatva, hogy benned megszólalt a vér szava és meglátogattad a szegény, közrendü rokonodat. Végére azért, mert a dédapám takarékosabb volt, mint a te üköd és nem dült be a ragyás császárnénak, mégis csak egy-család vagyunk. Én valamennyietek közt a legvénebb. Annyit mondok azonban, hogy pénzem nincs. Láttad az almákat is, mennyi szerencsétlenség sujt, milyen férgesek, — én szeretem is hinni, te Sándor, hogy nem hitvány anyagi szempontok ébresztették fel benned a rokoni szeretetet.

Sándor hümmögött valamit, néha megmozdította a fejét, próbált a kezével elhárító mozdulatot tenni, de nem szólt. Az asztalon volt néhány boresepp, azokból rajzolt gyufaszállal figurákat, csatornát. Az öreg egyszer ki is vette a kezéből, aztán megint visszaadta.

— Azt hittem, jó gyufa. Hiába gyengül már a szemem.

Óráknak tetsző pillanatok teltek el így, amig újból megszólalt.

— Voltaképpen mennyi? Csak épp kíváncsi vagyok,

bár oktalanság, hogy elrontom véle az éjszakámat. Tegnap se aludtam semmit, az alma is nyugtalanít.

— Hagyjuk bácsi, mondta végül Sándor rekedten.

— Kimondhatod, ugyis mindegy, engem hidegen hagy.

— Hát épp azért.

— Miniszter akarsz lenni? Egyáltalában lehetsz?

— Megesett már, hogy kerülgették, esetleg csak rajtam mult.

— De ha nagyon utána vetnéd magad...

— Semmi se lehetetlen. A párt szeret és felhasznál.

— Akkor nem ez az ok. Kártya?

— Sose játszom hazardot.

— Ne is tedd. Vagy ha már muszáj, te add a bankot. Asszony volna? Mert az a kártyánál is többet el tud vinni. Akkor inkább igyál. Az egész életedben nem ihatsz meg annyit, mint amennyit el tudsz veszíteni egy óra alatt. Mondd te Sándor, hallgas ide, asszony?

Azon a komoly férfiarcon szemrehányó árnyék jelent meg.

— Bácsi, én nagyon boldogan élek a feleségemmel, a gyermekeim is legényednek már, maholnap az övök lesz az ilyen ostobaság.

— Schogy se tudom megérteni, hogy mi lehet? Csak nem a bőrze?

Sándor mélyebbre horgasztotta a fejét.

— Eltaláltam? Voltál olyan szamar és a bőrzere mentél? Vízet önteni a tengerbe, mindenféle koszosoktól kifosztatni magad! A te örmény eszed már nem a régi óvatos, megrontott... na igen, megrontott az, hogy elszakadtatok hazulról és akárki becsap. Nekem mutass olyan zsidót, aki engem becsap. Nekem mutass! Te Sándor!

— De hát nyer is ott néha az ember.

— Ez a legnagyobb baj. Okos ember a bőrzéről, a kártya mellől is hazamegy, amikor nyereségben van. Csak a hozzád hasonlók hiszik, hogy fenékgig tejfel és így megy tovább is. Te akarsz miniszter lenni? Kilopnák a szemedet is. Most aztán nagyon gyorsan mondd meg nekem, hogy mennyi?

Sándor úgy érezte, hogy el fog szédülni, a szeme elhomályosodása zöldes szikrákat látott, elszorult a torka is, amikor kibökte.

— Ötven...

Most már Gerguczon volt a sor, hogy elájuljon, mégis ő jött hamarabb magához. De olyan volt a hangja,

mintha varjuirtáson egész erdőt vernének fel.

— Ötven! — kacagott rekedten, csupa multság, ahogy ezt kimondod, te Sándor. Bátor vagy kimondani itt a tulajdon szemembe, hogy egyre azt nézem, mikor ugranak ki a porcellánfejű szegek ebből a becsületes régi viaszkosvászon diványból. Ötven! Még ha csak ennyi volna, összekotornám valamerről, eladnám a juh-bőröket, végtére a vér az vér, ha az egyik csatornája nem is grófi, de tartok tőle, hogy te ezret gondolsz. Mintha volna annyi pénz a világon! Te Sándor, azt hiszem, a császárné abban a régi bolond időben ennyiért a fél birodalmát is odaadta volna. Vagy mit tudom én, mit... Jaj, de jót nevettem!

Fészkelődött nem találta a helyét, felugrott és beszaladt a hálósobájába, ott feltűnés nélkül csikorgathatta az egészséges harminckét fogát, rázhatta az öklét a levegőbe. Nem is jött vissza, csak az ajtóban állt meg.

— Nagyon fáradt vagyok. Neked is jobb lesz, ha lefekszel.

Sándor ott maradt még az asztalnál, most már három borcseppel próbált átalakítani csatornává, kiszélesítette s azt se tudta, mennyi az idő, mikor Gergucz szobájából nagy kolomplármát hallott. Ez volt a csengője, de csengett a hangja is.

— Sándor, Sándor!

Szaladt be a szobába, mi baj?

— Jaj nekem, rosszul hajt a kutya, szólj ki fiam, hogy azonnal költsek fel a Placsintárnét, az tud a legalkalmasabban megköpülyözni. Sokba se kerül, megelégszik egy kis maradék rántás-zsirrall. Nagyon hamar hozzátok el, mielőtt megüt a guta.

Akkor is jajgatott, mikor a tükkel teli poharat verdesték a lapockájához.

— Mi a fene van velem, pedig nem ettem annyit se, mint máskor. Csak nem voltak mérgezettek a serétek, amivel a nyulat lótted, te Sándor! Éreztem egyet a fogam közt, mondom is mindig, hogy a nyulat a fején kell eltalálni. Jaj a derekam!

Placsintárné megdögönyözte, főzött neki magakitalálta füvekből teát, arra megkönnyebbült, elaludt.

Reggel, hogy motoszkálást hallott az ágyában, megrázta a kolompot.

— Azt akarom, hogy tudjatok rólam, élek, bajomat sem érzem, csak lustálkodni fogok egy kicsit. Te Sándor, addig megnézhetnéd, hogy sok alma hullt-e le az éjjel?

— Onnan jövök, bácsi, jóformán semmi. Aranyba olvadó gyönyörű szeptemberünk van, megfiatalítaná ez Matuzsálemet is.

Nyolcra kibujt az öreg az ágyból, először a lovait nézte meg.

— Ellustulnak, te Marci. Maholnap semmire se lehet őket használni.

— Ha egyszer megvénült a ló, minek is él?

— A fene a bőrödbe, tudom, hogy megint rólam gondolsz valami szemtelent, csak a szót csavargatod.

— Hogy mernék már én olyat?

— Hát azért, mert a kedvéért nem fogok felfordulni. Senkinek a kedvéért. Érted?

— Hogy ne érteném. Nem estem a fejem lágyára.

— Te gonosz, te alattomos, tudom, hogy meg se sírogtnál.

— Én? Ne mondjon már ilyet. Ugy óbégatnék, mint az anyátlan malac. Aki nem hiszi, próbáljon ki.

Erre már Gergucz is elnevette magát.

— A fene az eszedbe, nem lehet rajtad sehogy se kifogni, pedig még csak örmény se vagy.

Az öreg székelly ájtatosan felnézett az égre.

— Hát amért odafennt mennyci gondviselés van, még nem muszáj, hogy mindenkit sujtszon a haragjával.

— Te tán nem szereted az örményeket?

— Szeretem, mért ne szeretném, vonogatta a vállát a kocsis. Végtére a hideglelést is szereti az ember, mert utána csak egészsg jöhet.

— Ma nagyon böles vagy. Ha legközelebb a Maros tájékán jársz, mártsd meg benne a fejedet, alkalmas lesz. Nincs annál a világon gyönyörűbb folyó, hiszen a miénk.

— Csak viz az! — felelte Marci, aztán tovább fényesítette a lovakat.

Gergucz pedig vitte az öccsét a gyümölcsösbe.

— Majd meglátom, igazat mondtál-e? Mert mondasz te is néha cifrákat, akárcsak a Marci. Teszem azt az este is, hogy aszondod, ötven...

Felvett a földről néhány férges almát, úgy folytatta, oda se nézve.

— Aztán mi volna a hipotékád?

— Amim van.

— Kétezer hold.

— A feleséged aláírná a váltót?

— Ha másképp nem megy...

— Sok a teher azon a kétezeren?

— Játszva elbirja az újabbat.

Sándorban egyszerre felolvadt valami, beszédes lett, hiszen eddig szóhoz sem engedték.

— Voltaképpen nem volnék én megakadva, de tavaly mindent az új beruházásokba fektettem. A duplájánál is többet ér most, a szeszgyár maga pótol sok esetleges károsodást.

— Jól van, jól, csak ne cifrázd.

Reggeli után azt mondta még.

— Benézek a városba, telik-e a takarékos vagyonaiból? Fogalmam sincs róla, hogyan állok, csak azt tudom, hogy fene módon szalad a pénz. Alig egy hónapja, hogy kihoztam száz forintot, aztán csak itt-ott van belőle pár hatos. Igaz is, elkísérhetnél.

— Én is gondoltam rá. Szükség lesz az aláírásomra.

— Miféle aláírásról beszélsz?

— Hát a biztosítékról. Itt vannak a telekkönyvi kivonatok is.

Gergucz megállt.

— Majd mit mondok a telekkönyvedre. Azt hiszed tán, hogy zsidóval van dolgod? Azért kell bejőnnöd, hogy vizitelj a vármegyeházán. Mingyárt meg is hívhatod nevemben az urakat vacsorára. Igyekezem, hogy délig feljussak magam is. Te Sándor, szereted a kecségét? Hát az özet?

Oldalba bökte az öccsét, úgy hunyorított pajzánkodva.

— De a sült malac se kutya, igaz-e te Sándor? Hát ha még plébánosborral öblögetik.

— Gergucz bácsi, mondta Sándor elérezkenyülve és belekapaszkodott a karjába. Igazán nem tudom...

De akkor az öreg nagy lármát csapott.

— Mit okoskods, nem olyan nagy dolog az a rongyos kis vacsora, hogy tönkre tegyen. Végtére nem látogat meg minden héten a legkedvesebb öcsém. Kivel ültessen le? A béreseimmel? Nézze meg az ember, bosszorkányos Varga János.

Kivette a tarka nagy zsebkendőjét, megtörölte vele a feje búbját, de úgy, hogy lecsuszott a keze a szeme felé.

— Itt van, ni, duruzsolt még akkor is, annyi a fene féreg, hogy a szemembe is jutott. Mondom neked, te Sándor, hogy csak az almafáról való féreg lehet az, mert ugyan mitől könnyeznék a szemem mástól?

Sz. Szigeti Vilmos.

Versek

Bizony, hogy egyforma
kegyetlen sorba
mindenki elmegyen
ki későn, ki korán.
Utolér a végzet
engem is meg téged —
de az élet, az élet során
a rend mit sem ér...
Ott sok a haszon
itt kevés a bér,
nálad bőven van kalács
s nálam nincs kenyér
nincs egy darab kenyér!

Uram! szapora gyermekeid hogy elkülönöztek
És ezerféle képen száll hozzád sóhajuk
Gyűlölet lett urrá hegyeken és mezőkön.

Uram! Végtelen szellemednek parányi szikráját
prédának hogy dobtad tévelygő fiaidnak,
harcos mezőkön vad lángra lobban tudásuk fáklyája.
Egeknek, egyre égnek nagy földi tüzek;
és hajnalonta megtörnek
vérpatakok sötét bíbor tükrén
áldásos napodnak lágy sugarai
mégis sötétség honol hegyeken és mezőkön.
Egyre lesi titkaid e zsarnok földi féreg
és bölcsességköve emberesonton koppan
gépcsodákkal korbácsol végtelen vizeket
és sasszárnyain már lábaidnál repül;
a durva emberhang belezúg az égi kórusba
és lent, lent hegyeken és mezőkön
él a nagy, vad, ősi embercsorda:
mert nem tanult meg szeretni évezredek óta.

Kara Mihály-

Mélypont alatt

Regény

(Folytatás).

XX.

Tegnap este a detektívek elvitték a háziur fiát. Edus, társadalmi helyzetét mélyen félreértve, megvetéssel vette tudomásul, hogy a gazdag fiu olyan mélyre süllyedt, hogy rendőrkézre került.

A hűvös októberi estén könnyű kabátban, nadrágzsebre tett kézzel idegenül állt az ucca ácsorgói között és oda se figyelt a munkátlan nép morgására, a suttogó beszédekre, nem vette észre az ökölbe szorított kezek izgatott gesztusait.

A rendőrautó elrobogott... Néhány pillanat múlva megjelent a kapuban Emmi. Estélyi ruha volt rajta. Egy fekete emberke lelkendezve rohant hozzá. Láttá, hogy huga belekarolt a fekete emberkébe, átvágták magukat a tömegben, taxira ültek.

Edus mélyen elcsodálkozva bámult az elrobogó autó után.

Fázott. Elindult a kapu felé, de csak néhány lépést tehetett meg. Egy kellemetlen ember állt elébe. Vállára tette a kezét és fülébe sugta: »detektív vagyok... Én önt előállítom. Induljunk!... A kapitányságra megyünk.«

— De kérem... én ebben a házban lakom... Nem követtem el semmit.

— Majd kihallgatjuk...

A kapitányságon megmotozták, személyi adatait jegyzőkönyvbe foglalták. Mikor a foglalkozását kérdezték, gunyosan mondta: »földbirtokos és malomtulajdonos.« Felesége foglalkozását mondta be. Büszkén vágta fel a fejét. Azt hitte, hogy bocsánatot kérnek tőle és elengedik. Tévedett. A rendőrtiszt beirta a rovatba és hangosan is mondta: »földbirtokos és malomtulajdonos... minden egyezik...«

Edus kommunista összeesküvésben való részvétel gyanuja alatt állt. A Thököly uccai házat már napok óta figyeli a rendőrség. Széleskörű kommunista összeesküvés nyomára bukkantak. A szálak ide is elvezették a rendőrséget. A háziur gimnazista fia ellen bizonyítékok is merültek fel. Bizonyosra vették, hogy a házban, a háziur fián kívül másokat is elcsiphetnek. Míg a háziur lakásán a házkutatás folyt, megnézték a lakók névsorát. A házmester mindenkiről felvilágosítást adott. A Salgó család tagjairól is beszámolt, így hát elmondta azt is, hogy Edus, aki egy gazdag hölgy férje, már hetek óta nyomorgó szüleinél él. A detektívek boldogan dörzsölték kezüket... Biztosak voltak dolgukban. A névsorban egyedül Edus, a földbirtokos és malomtulajdonos volt gyanús.

Ez időben e gyanu természetes volt. Ha kommunista mozgólódást lepleztek le, a letartóztatottak közül sűrűn fordultak elő gyárigazgatók, ügyvédek, tanárok, egyetemi hallgatók, gazdag, tekintélyes emberek fiai, leányai... Mindmind a kommunizmus romantikusai. Az imént a háziur fiánál a kompromittáló irások közt egy tervezetet találtak, mely harminc szakaszban szabályozta, hogyan kell a házakat kommunizálni... A háziur fiánál, a hatodik gimnazista Walter Györgynél, akihez naponta három nyelvmester járt, aki mellett nevelőt tartanak, akinek apja négy nagy tehermentes ház tulajdonosa, városatya, találtak ilyen tervezetet. Nincs tévedésről szó. Gyuri könyvei között lázító tartalmu iratokat találtak.

Valószínű, hogy Salgó Ede a fiu egyik irányítója. Hogyan? A felesége révén gazdag ember tönkrement családjának meghuzódik és könnyű a mód felhasználni, irányítani ezt a zöld kölyköt.

A házmester készséges. Vezeti a detektíveket. Készülnek Salgóékhez. De fölöslegessé válik a kellemetlen látogatás. Edus éppen mélyen elgondolkozva bandukolt le a lépcsőn. »Ó az« int a házmester. A detektívek utána mennek, figyelik. Látják, hogy gunyos mosollyal nézi, mint viszik el a rendőrök a háziur fiát. Minden mozdulata, figyelme, furcsa elmélyedése fokozza a gyanut és amikor vállára teszik kezüket, már bizonyosak abban, hogy veszedelmes embert tettek ártalmatlanná.

Igy került Edus a rendőrségre. Nem hallgatták ki. Majd holnap. Esetleg holnapután. Hagy törjön meg a bizonytalanságban.

A cella, melynek ajtaja bezáródott mögötte, négy-öt ember számára volt szabva, de voltak abban tizen, vagy még

többen. Nem lehet tudni, sötét volt. A cella lakói nem vették tudomásul, hogy új társ érkezett. Vidáman beszélgettek, politizáltak. Mintha kávéházban ülnének, ahol éppen rövid-zárlat történt.

Edust felháborította gyalázata, melybe ártatlanul került. Megvizsgálta lelkiismeretét és azt tisztának találta. Mivel vándorolják? Holnap minden kiderül és szabadon engedik. De mit ér az, ha rajta maradt a bélyeg, a rendőrségi cella. Mindenki kételkedni fog tisztességében. Pedig ő tisztességes. Soha senkitől erőszakkal nem vett el semmit, nem károsított meg senkit. Feleségét hányszor meglophatta volna. Lián rendetlen asszony, semmit sem tartott zár alatt. Hányszor csenhetett volna el ezreseket! Pedig pénzre mindig szüksége volt. Lián fukaran bánt vele. Mégsem élt vissza az alkalommal, inkább órákon át könyörgött tiz-husz pengőkért. És mit csinált azokkal a tiz-husz pengővel? Megtartott magának cigarettára és egy olcsó mozijegyre valót, a többit odaadta szüleinek. Ő tisztességes, jószívű ember, mégis itt kell rohadnia ebben a cellában reggelig... Uristen? Mikor lesz reggel?

A Szegényház-téri templom órája tizenet vert.

A cellatársak közül valaki gyufát gyújtott. Honnan vette a gyufát? Cipője szárába bevarrva állandóan tartott néhány szál gyufát, cigarettá papírt, dohányt. Egy ember, aki minden eshetőségre felkészült.

A vigasztalan sötétséget néhány pillanatra elkergette az égő gyufaszál. Edus megpillantotta társait. Rossz külsejű ember valahány, akiket zsebmetszés, engedély nélküli koldulás, verekedés miatt löktek be egy éccakára ide. Holnap vagy szabadon engedik, vagy toloncházba viszik őket. Nem sokat törődnek ügyükkel. Többen, kiknek megszokott hajlék a cella, nyugodtan alszanak. Csak néhányan vannak ébren és azok sóváran nézik azt a társukat, aki nagyokat szippantva gyújt cigarettára.

*

Edust reggel autóba ültetik. Tizen ülnek a rendőrségi kocsiiban. A háziúr fia is köztük van. Mind a tizen fiatalok, jól öltözködöttek, értelmes tekintetűek, csak a kerületi kapitányságon eltöltött éccaka sápasztotta el arcukat. Nyugodtak, szinte büszkék. Edus csodálkozva bámul rájuk, de azok, kilencen nagyokat néznek rá, aki idegen számukra.

A főkapitányságon átveszik a tiz foglyot. Egy cellába kerülnek. Mind a kilencnek felderül az arca, amikor a cella ajtaja bezárul mögöttük. Összeölekeznek...

Edus távol tőlük, de pedzi már, hogy mibe keverték bele. A háziur fia és a többi... kommunisták... Huh!... úgy érzi, hogy az ajtóhoz kellene ugrania, dörömbölni kellene »engedjenek ki! Semmi közöm e gyalázathoz. Miért nem hagytak inkább a csavargókkal, akikkel az éccakát töltöttem el?« De nincs ereje hozzá, amint egész életében sose volt ereje ahhoz, hogy a maga ügyében cselekedjék. A harminckétéves fiúnak sose volt ügye, sose volt önálló lépése. A véletlen stilszerű rendezése az, hogy ez a harminckétéves éretlen fiu ezekkel a gyerekekkel került össze, akik a világ baját úgy a szívükre vették.

— Azért mégis sajnálom a szüleidet — szolt az egyik a háziur fiához. Mi már egyetemi hallgatók vagyunk, felelünk magunkért. Apáink is szegény tisztviselők. Ha beléjük gyökerezett polgári moráljuk kinozta is őket, hogy szakítottunk nézeteikkel és azzal a táborral, melyben ők élnek, mégis nyomoruságos életük sok mindenre ad magyarázatot nekik. De a te szüleid gazdagok és titkoltad előttük, hogy hová tartozol...

A háziur fia szemeibe könnyek szöktek. De e könnyek nem a megbánás, nem az ellágyulás könnyei voltak. Haragudott. Mélyen sértette a lebecsülő hang. Ezért tiltakozva válaszolt:

— Mindig bántasz engem. Csodálom, hogy te, aki tele vagy elmélettel és aki oly sokat hancegsz azzal, hogy benned a polgári mentalitásból nem maradt meg semmi, mégis most polgári érzélgőségekkel akarsz gyengíteni engem... Mi közöm nekem a szüeimhez? Gyűlölöm azt a társadalmat, melyben szüeim szivesen élnek, gyűlölöm hát őket is. Én be fogom bizonyítani, hogy ki vagyok. Kihallgatáskor mindent beismerek, vállalok. És ha kérdik, honnan vettem a pénzt a kézi nyomdára, papirosra, miből vásároltam tiltott könyveket, büszkén fogom odakiáltani a bíróságnak, hogy egy idegen embertől, apámtól szedtem el a pénzt. És minden válaszom után kiáltani fogom: »Éljen a kommunizmus!« És ti utánam kiáltjátok majd: »Éljen!« Mert így csinálta tavaly Pilger Jenő is. De ő már akkor tizenkilenc éves volt. Én csak tizenhat vagyok...

— Majd a gyermekbíróság dorgálásra int — gunyolódott az egyik fiatalember, aki harmadéves jogász és úgy rendezte be az arcát, mint egy moszkvai tovaris, bajuszt és torzonborz szakált viselt.

Edus félrehúzódva hallgatta a vitát. Csodálkozott, hogy a büntársak előtte ilyen nyiltan tárgyalnak. Nem félnek, hogy kihallgatásakor mindent elárul. Maga miatt már nem aggódott. Már sejti, hogy a háziur fia révén került ide. Csak hallgassák őt ki, a tévedés kiderül és minden rendbe jön, szabadon bo-

csátják. Persze, hogy elengedik és ha még elmondja a gyerekek beszélgetéseit, bizony bocsánatkérések közt hálálkozni is fognak neki.

Edus már nyugodt, a maga sorsát figyelemre se méltatja, de mohón figyel a kis társaság beszélgetéseit. Am, míg gyűjti az adatokat, néha elkomolyodik, hallgatózása figyelemmémelkedik, majd következik egy jelenet, mely megdöbbeneti.

Tizenegy óra felé jár az idő. Kinyitják a cella ajtaját. Örök lépnek be, hozzák az ebédet. Kapnak egy csajka főzeléket, hussal. A két ór eltávozik.

Edus tegnap dél óta nem evett. Szívesen barátkozik azzal a gondolattal, hogy a börtönkosztot elfogyassza. Am látja, hogy társai közül egy sem nyul az étel után és nem is foglalkoznak azzal a gondolattal, hogy egyenek. Sőt többet tesznek a nemevésnél. Némán, ünnepelesen sorakoznak fel egymás mellett és viselkedésükben van valami szertartásszerű, mintha egy gondolatot manifesztálnának.

Edus értetlenkedve állt csajkája előtt és tekintete a fiuk felé szállt, mintha magyarázatot kérne tőlük, vagy mintha kérné őket, hogy egyenek, hogy ő is ehessék.

És azok is csodálkozva nézték Edust, hogy miért nem eszik, hiszen nem tartozik hozzájuk.

A háziur fia megszólította Edust:

— Salgó ur! mi ismerjük egymást. Sokszor találkoztunk a lépcsőházban... Ön csodálkozik azon, hogy nem eszünk és nem is fogunk ebédelni... Meg kell magyaráznom. Velünk együtt a világ minden börtönében ma egyetlen kommunista mártír sem nyul a kiosztott étel után... mert ma Helsingsforsban egy társunkat a kapitalista törvények nevében megölték... E napon a szabadságuktól megfosztott kommunisták a halálba küldött társukkal szemben így fejezik ki szolidaritásukat.

Edus megrendülve hallgatta a pátosszal teli magyarázatot. Megilletődésében ő sem nyult az ételhez, pedig tudtára adták, hogy csak egyék, a helsingforski kivégzés őt nem kötelezi semmire.

Az örök ismét megjelentek. Egykedvűen állapították meg, hogy itt sem ebédelték. Már két másik cellában is érintetlen ételeket találtak. Szó nélkül szedték össze a csajkákat a glédában álló fiuk elől. Mikor Edus étele után nyultak, akkor az ijedten, dadogva szólt:

— Kérem... hagyják itt... Én... megeszem.,,

Az örök mosolyogva mentek el. A fiuk is mosolyogtak.

Edus egyedül maradt a csajka étellel... de nem nyult az

ebédhez. Nem volt már étvágya... Nem tudta miért, de boldog lett volna, ha nem kellene ebédelnie. De mit tegyen? A csajka tartalmát nem tüntetheti el. Olykor lopva kandikált a fiukra, szerette volna megkérni őket, hogy legyenek segítségére, mondják meg, hogyan tüntethetnék el a csajka tartalmát. Nyom nélkül eltüntetni vagy meg kell enni az ebédet, mert, ha megmarad, ellene fog bizonyítani, ő is kommunista, részt vett a sztrájkjukban.

Nincs menekvés! Meg kell enni az ebédet... Eltorzult arccal, szenvedéssel evett. Lassan... lassan, kinlódva tüntette el gyomrában a bűnjelet. Aztán egy sarokban megkuporodva szégyenkezve nézett a földre...

*

A rendőri sajtóiroda délután kiadta a hirt, hogy még csirájában elfojtott egy kommunista megmozdulást. A letartóztatottak neveit is közölte. A háziur fia fiatalkoru és így nevének csak kezdőbetűit közölte. De Salgó Ede nevét teljesen kiírta és megjelölte foglalkozását: »földbirtokos és malomtulajdonos«.

Az esti lapok a szenzációról kolumnás riportot, vezércikket irtak. Ökölnyi betűkkel az első oldalon hirdették, hogy a többszörös háziur fia és egy nagybirtokos szervezték meg a puccsot.

A rikkancsok röpülnek az ujságokkal... Az emberek kávéházakban, uccán áldogálva, hirdetési oszlopnak nekidőlve habzsolták a hirt, a rendőrség nagyszerű fogását. Már mindenki mindent kívülről tud. Eltulozva mesélik egymásnak a szenzációt. Teli szájjal, felvillanyozva beszélnek az ügyről. A körutakon eddig kétségbeeséssel vagy tompán járó emberek egyszerre, ha öt percre is, elfelejtenek minden bajt, szinte boldogok, ünnepelnek, mintha a rendőrség végre letartóztatta volna a gazdasági tragédia összes bacillusait... Ünneplő arccal dicsérik a rendőrséget: »A budapesti rendőrség Európa legjobb rendőrsége«... Beszélnek Salgó Edéről. Minden harmadik ember ismeri: »ki gondolta volna ezt Salgó Edéről?«... »A nyáron láttam Alagon. Ötszáz pengőt tett egy lóra!«... Én is láttam, vele volt a felesége. Ragyogó, fiatal teremtés... szegény, most kisirhatja a szemét...«

Lián is az uccán kóborog. Fáradtan néz szét az emberek között... Edust kutatja közöttük. És Edus »közöttük van«. Hallja a harsogó beszédet. Mindent meghall és mindent megtud. Ujságot vásárol... Sirva vásárolja az esti lapokat. Mind-

egyik hirdeti, hogy Salgó Edét letartóztatták. A lapokat retiküljébe gyüri és rohan a Salgó házba

*

Emmi Stux lakása előtt így szólt Liánhoz:

— Nem jöhetsz velem. Menj haza... Rettenetes állapotban vagy... Menj haza... Majd telefonálok.

— Nem megyek. Beszélni akarok én is az ügyvéddel... Odaadom neki fülemből a briliánst, csak hozza ki nekem azonnal Edust.

Emmi szigorúan mondta:

— Egyedül megyek. Várj meg lenn. Menj be addig a kávéházba.

— Nem tudok egy helyben ülni — nyöszörgött Lián.

— Akkor sétálj! — kiáltott rá bosszusan. — Tíz perc és itt vagyok.

Emmi felment Stuxhoz.

Az ügyvéd ágyban volt. Paplan és plédék között didergett. Az elmúlt éccaka betege volt... Emmi nyugodtan, minden izgalom nélkül lépett az ágy elé.

Stux arcán halvány mosoly jelent meg.

— Hozzám jött?

— Igen.

— Megérezte, hogy beteg vagyok?

A lány részvéttel nézett Stuxra. De most réltre kell tolni az érzelmes jeleneteket, rá kell térni az ügyre mely idehozta. A részvét el is tűnt arcáról. Önzése bosszankodást váltott ki belőle. »Ni, ez a férfi, hogy összetört attól az éccakától, míg ő, a nő, akinek szintén része volt abban az éccakában és azóta mi minden történt vele... lám ő milyen erős!

Stux látta Emmi arcjátékát. Megérezte, hogy nem beteglátogatóba jött.

— Talán baj van?

— Igen... Remélem, hogy segítségre lesz. Fájdalom, beteg... az ügy pedig nem várhat. Legalább a tanácsát kérem.

Elmondta, hogy mi történt Edussal.

— Kérem, nyugodjék meg. Nincs semmi baj... Ha jól érezném magam, akkor sem én csinálnám... Erre a munkára Stux Mózes nem alkalmas... Majd elintézi Béga János. Kérem keresse ki a telefonszámát... és kérem, hozza ide a szomszéd szobából a telefont... Így... köszönöm.

Felhivta Bégát, elmondta neki az esetet.

— Tehát vállalja, kolléga ur. Kérem, mindent, amit tehet intézzen el még ma... Munkadíját én hajtom be. Felelek érte... köszönöm...

Letette a kagylót.

— Harminc perc mulva mindent tudni fogunk... Üljön le, édes Emmi!

— Nem, nem! Edus felesége lenn vár. Meg kell nyugtatnom. Most nagyon sajnálom ezt a... szegény nőt.

— Menjen, nyugtassa meg... De jöjjön vissza... hamar. Jó, hogy látom magát... már jól érzem magam...

Emmi lefutott, megnyugtatta a kapu alatt váró asszonyt. Visszamehetett volna Stuxhoz, de kerülni akarta a vele való hosszabb együttlétet, ezért inkább Liánnal sétált és biztatgatta, hogy menjen haza. Az ügyvéd munkája eredményéről bizonyára csak órák mulva kapnak hírt. Megígérte, hogy az eredményt megtelefonálja. Lián végre szót fogadott, haza ment.

Emmi visszament Stuxhoz, aki felöltözöttén várta.

— Miért kelt fel?

— Jobban vagyok... Furcsa! én mindig a maga bajától gyógyulok meg. Mikor Siró Zoltán ügyét hozta ide, sulyosan betegek voltak az idegeim... De a maga baja meggyógyított. Heteken át, míg Siró Zoltán ügyében dolgoztam, makkegészséges voltam.

— De most miattam került ágyba...

— Hát az is igaz... — mosolygott keservesen Stux. — Javítsuk ki: maga miatt betegszem meg, de magától gyógyulok is meg... Meddig birom én ezt?...

Megszólalt a telefon.

Stux átvette az üzenetet és közölte Emmivel:

— Minden rendben halad a maga útján. Bátyját kihozza dr. Béga.

— Még ma este. Ugye?

— Azt nem...

— Csak holnap?

— Holnap sem. Mit gondol?... Akkor hogy végezne az én kollégám alapos munkát?... Mert alapos munkát ígért. »Sulyos látszatok vannak védencem ellen«... »De én össze fogom törni a gyanút«... »Remélem, holnapután kihallgatják«. »A belügyi államtitkár jó barátom, annak nevével fenyegetőztem«. ...»Garantálom, hogy három napon belül szabad lesz!« »Ha ezt nem tudnám elérni, egyetlen fillért sem fogadok el«. Ezek a közlések megnyugtattak engem. Béga, amikor lemond a munkadíjról, már a zsebében érzi... Én megmondtam neki, hogy a rendőrség tévedéséről lehet csak szó. Erre alapít mindent. Lehet, hogy el se ment a rendőrségre. Ráér holnap...

Stux elemében volt. Gunyolódva jellemezte mesterségét. Ugy beszélt a foglalkozásáról, mintha egy óras leplezné a má-

sik órást. »Holnapután kész lesz«. Harmadnap valóban kezébe veszi az órát, megnézi a szerkezetet, belefúj, a rugót megigazitja. Az óra újra ketyeg...

— No legyen nyugodt. Mondom, bátyja ügye jó kezekben van. Három nap mulva szabad lesz.

Hirtelen elhallgat. Emmire bámul, aki öltözködik. Nem ugrik fel, hogy a kabátot rásegitse... Már gombolja a kabátját... a kesztyűre kerül a sor... Stux hallgat... bámul. Emmi most elmegy... Hallja: »köszönöm, drága Stux.« Ni, most bucsuzni szeretne. Kezet fogni, talán meg is rázni a kezét, ahogy barátságos, üres kezű férfiak szokták. Ez az egész... És ez az egész... Ni, Emmi zavartalanul áll előtte... Az imént durván, brutálisan felvette kabátját, kalapját... Kicsoda, micsoda ez a nő?! Ráakasztja a szeretője, az apja, bátyja kis és nagy gondjait... Rosszul végződött grümdolást, sikkasztást, rendőrségi ügyeket sóz rá... És ő a feladatokat úgy végzi, mint ha istentiszteleten papi funkciót teljesítené és áhitattal néz fel a nőre... aki mos zavarodottan kesztyűjét kibe gombolgatja... Nohát!... Ebbe bele kell dögölni!... Az elmúlt éccaka elbőgte neki az életét. Megtépte magát előtte és elébe omolva felkinálta magát... És a lány kilépett a kocsiból. Szívtelenül otthagytá. Most megint itt van, de csak a bátyja miatt jött el... Már nincs is itt... Hogy zavartan áll előtte, az nem számít.

— Miért nem enged el? — suttogta Emmi.

— Nem engedem el?... Én?... Nem engedem el?

Nevetett. Furcsán, csufondárosan, nagyon kiméletlenül nevetett. Szerencsétlen örömén mulatott. Hogy ő nem engedi el? Hát szólt egy szót is?... Most sem beszél, nem válaszol a kérdésre, csak nevetett és nevetése száraz forróságával égeti magát. És mulatsága csak fokozódik, ugrál a lány körül, majd a pamlagra veti magát, onnan csufolkodik:

— Én nem engedem el?

Emmi beszélt:

— Tudom, nem akar elengedni... De kérem, bocsásson meg, nem maradhatok itt. Tudom, hogy választ vár tőlem. Az éccaka megkérdezett engem és nyilatkoznom kell. De engem úgy körülvesznek a bajok, hogy nincs egyetlen percem, melyet a magam életére szánhatnék. Maga nem tudhatja, hogy tegnap mi minden történt velem... Figyel?

Stux felkelt a pamlagról.

— Bocsássa meg neveletlenségemet... Higyje el, mint egy rongy hullottam a pamlagra... De azért figyeltem... De nem vagyok hajlandó tovább figyelni, ha el akarja mondani, hogy

hajnali elválásunk óta mi történt magával. Ahhoz a történethez semmi közöm sincs... Vagy csak annyi, hogy a történetek untatnak engem... Csak egy történet érdekel: a mi történetünk. Mindent és mindenkit kikergetek a történetből, ami nem tartozik hozzánk, akik nem mi vagyunk... Erre a történetre figyelek... Beszéljen rólunk. Mi lesz velünk?... Szóljon! Nyissa meg, vagy fejezze be az életemet...

— Drága, édes Stuxom .. ma nem...

— Holnap?

— ...Hamarosan... Ha egyszer teljesen nyugodt lesz... és én is nyugodt leszek.

— Ugy?... Nyugodtak leszünk... Különösen én?... Mi? Majd akkor, ha nem lesz bennünk semmi izgalom... a legkisebb rezgés sem... Teljes szélcsendben... Amikor nincs semmi restancia... és holnap vasárnap lesz... Munkaszünet... Ugye? Majd akkor! Nem most, amikor tele vagyok nyomorúsággal, izgalommal... Nem most, amikor forróság önt el, lángok és ordít a lelkem a feloldó varázsszóért... Most nem... Majd akkor, ha pihent leszek...

— Igen... majd ha pihent lesz — mondta Emmi vakmerően a fellázadt embernek. — Várjon... Engem nem gyújt fel a türelmetlenségével... Tudja meg, hogy maga az én sorsom... Nem én választottam... Gondoljon vissza a tegnapi délutánra, az éccakára. Vallomására... Édes, aranyos Stux Mózes, mit kíván tőlem? Mivel fizessem meg az elmúlt huszonegy óra ajándékait? Hogy háláljam meg azt, hogy szeretőmet kihuzta a bajból?... Fizetek!... Fizetek... Itt, nyomban! Egyszer... De soha többé!... Azért jöttem tegnap segítségért magához, mert azt hittem, hogy nyomorúságomból kiségit engem. Hittem magában. Többnek hittem magát az örök szerelemnél. Igaz, önző voltam, nagy dolgot vártam magától: új tiszta életemet, mely csak az enyém... Maga?... az első pillanatban elkérte...

— ... Szeretem...

— Igy szokták elkérni... De én nem fogok e szóra. Boldogtalan nő vagyok. Nem tett engem senki boldogtalanná. Nincsenek csalódásaim. Nem adtak nekem semmit, nem vettek el tőlem semmit. Én: nem vagyok én. Szeretnék végre megszületni. De nem lehet... Nem lehet! Mindenki zavar. Mindenki követelőzik. Maga is... Hát legyen. Váljon a sorsommá, ugy ahogy maga akarja...

— Emmi!... Nem bántom többé magát.

Higgadtan, csendesen szólt Stux, bár távol volt minden nyugalomtól. Izgalma tetőfokra hágott. A kis, fekete emberke nagy égésben átszellemült.

— Megérttem magát. Megmondom, hogy az élet először ez este rabolt ki... Tudom már, hogy az idegorvosom tévedett. E pillanatban összetörve veszek magamon erőszakot... Lemondok arról, hogy birjam magát... De én a magáé vagyok! Legyen egész életem a magáé, ahogy akarja...

Emmi sirva fakadt. Zokogva könyörgött:

— Legyünk jók egymáshoz... Fogadjon szót...

— Szót fogadok.

— Utazzék el... Menjen pihenni... Kergesse ki magából a lázat... Lelke, gondolkozása, mindene csupa láz... félrebeszél...

— Jó. Elutazom... Talán hazamegyek.

— Nem jó... Ne menjen oda, ahonnan eredt... menjen oda ahol most is süt a nap... Itália...

— Odamegyek... Szót fogadok...

Emmi bucsuzott. Szelid melegséggel nézett Stux szeméibe.

Vége az első résznek

Radó Imre.

Küzködés

Kende Ferencnek küldöm, a régi szeretettel

Meghasadt valahol ez a kínban fogant élet,
és szétfolyt édes íze, tán tűnt korokba vissza,
vagy tán előre jövőendő századokba;
itt állunk most,
nyelvünk keserű ínyünkhöz tapad
és birkózunk és lihegünk
és minden célunk egy falat kenyér.
Millió ember néma küzködése ez a szóltan lihegés,
bérházak és börtönök fölfakadt gyomra az égbolt
s izmunk, agyunk, teremő kínban ha megfeszül,
nem is alkotás az; keresztrefeszülés.

Hát kóstold és vedd magadhoz az élet keserű ízét,
minékünk ez jutott és szóltan harcolunk,
megértést korunk nem ad és más kor adja a babért,
mi küzködünk,
miként az ucca kővén összeesett éhes ember
küzd a halállal s míg feje az uccakövet verdesi,
szeme a messzi kék magasságokba fúródik
s testét ezer karommal szívja magához a föld,
az örökéhes.

Csuka Zoltán

Gyalogösvény

Rédey Tivadarnak.

Ugy indultam el mint gyalogösvény,
gyér csapása a kert alatt
s most bujkálok, futok mint a fősvény,
aki koldus elől szalad.

Erdők szegélyén s bozótos tájon
toronyiránt csak baktatok,
testem tapodja sietős lábnyom
mivelhog y gyalogút vagyok.

Ha éjjel valaki lóhalálba
a szomszéd-faluba szalad
orvosért, papért, vagy patikába
nyögök iramló láb alatt.

Tudom, hogy vannak nagy országutak,
világ-utakról is tudok;
de nem követem én irányukat,
mert csak két falu közt futok.

Azt is tudom, hogy kátránnyal, kővel
ápolják a nagy utakat
s bár engem sokszor a dudva nő be
mégsem irigylem sorsukat.

Futottam én is nagy utak mentén
melyeken autó robogott,
magam gyalogösvénynek szeretném
tudni, — így boldogabb vagyok.

A gyalogösvény a sorsok útja.
Kicsi sorsok és nagy bajok
döcögnek rajta; s az Isten tudja:
a baj lassan jár és gyalog.

A nagy út elvisz vad idegenbe,
de a gyalogút visszahoz,
ha más vidéken az ember lelke
elfáradott, vagy sorsa rossz.

Fekete Lajos.

Gyónás

Lyolyó Péter, földműves, még sötétben indult el a hegyről és már kora reggel óta várt az udvarban, hogy a gvardián megreggelizzék és fogadja. Mással nem akar beszélni. Száraz bocsakoraival topog a fagyos földön, belefű a tenyerébe és vár. Sok idő telt el, míg Knézsevity Julián gvardián-testvér elé kerülhetett, aki író is volt, jó ember is, de lusta és álmos mindenféle beszélgetésre. Ezt a hibáját Julián-testvérnek már a gyónásban sem kellett megmondania, olyan ismert, híres és javíthatatlan volt. Annyi bizonyos, hogy ezzel fog megjelenni az utolsó ítélet napján is, mert ezen a földön nincs ná bíró, nincs orvosság. Végre a paraszt ott állt a gvardián előtt és bütykös ujjával hol fezt, hol felbomlott bokakötőjét gyűrte, gyömöszölte. Lyolyó ősz és tiszta öreg bácsika volt, de szégyenlős, mint egy gyermek. Egyedül élt a hegyen. Csak leányai voltak, akiket már férjhez adott. Egyik esztendőben özvegyiségre jutott és nem nősült meg többé. Leányai mostak és varrtak rá, akik a fajuban éltek. Egyedül éldegélt. Kihajtotta a kereskedők szarvasmarháit a hegyre. Ritkán ment le a faluba, még ritkábban a városba. Most a gvardián előtt állt, arcán azzal a paraszti kifejezéssel, mely mosoly-nak látszott, de valóban zavar volt. Mánduntalan lesütötte szemét a gvardián nagy szemei elől, amelyek nyugodtan nézték nagy, szabályos, sápadt üregeikből.

— Hát van... van, — nagyrabecsült, — lám, beteg van! — Felelte bizonytalanul a gvardián kérdésére.

— Kid beteg? — kérdezte Julián testvér türelmetlenül és már a káplánt akarta hívni.

— Hát, nagyrabecsültem, kérjük szépen, nem olyan mindennapi beteg, hanem... amolyan.

— Milyen amolyan? Mit kuszálsz össze a dolgot?

— Hát itt van... nagyrabecsültem, és ekkor a paraszt összeszedte minden szónoki tehetségét és majdnem egy szuszra kivágta:

— Van nálunk a hegyben egy haramia, az a Rósa, tudja, kérjük szépen, megbetegedett és se él, se hal, — aztán eljöttem magához, hogy...

Mikor a gvardián megtudta, hogy miről van szó, nem hagyta,

hogy befejezze, hanem rögtön hívott még két testvért. Akkor a paraszt elmondott mindent töviről hegyire.

Rósa Iván, ugy tiz évvel ezelőtt, fölesapott haramiának. Híres volt a kresevói környéken. Utolsó éveit Dalmáciában és Hercegovinában töltötte és mikor a franciák onnan is elűzték, a Fekete Hegyek között rejtőzött el. Ezen az őszön, odavaló emberekkel kirabolta Szenicánál a francia kurirt, mikor az Konstantinápoly felé tartott. A franciák mindent elkövettek, hogy a bűnösöket megtalálják és megbüntessék. Ezért a törökök lépésről-lépésre üldözni kezdték Rósát. Azt gondolván, hogy legbiztosabban a saját faluja közelében rejtőzhetik el, ahol a legkétségbe hihető, hogy keresni fogják, átment Boszniába. Még az úton megbetegedett. Most ott van a hegyen, fekszik, az Istennek ajánlván lelkét, de az Isten nem akarja elfogadni.

— Aztán téged papért küldött? — kérdezi az egyik testvér.

— Nem, kérem önöket, nagybátyáim, védekezett Lyolyó, akinek ugy látszott, hogy nehezebb esett az igazmondás, de nem meri másképen.

— Na, ime, hogy történt. Én egyik reggel, éppen kedden — elindultam a fák közé, mikor az egyik bokorból valaki jajveszékkel: „Lyolyó, Lyolyó!” Odamegyek, hát van mit látnom. Hason fekszik az ember megkékülten, fölfujódva. — Nem ismerem meg, mert már annyi év óta nem láttam. Bemutatja magát: én Rósa Iván vagyok. Segíts, — mondja — ha keresztény vagy. Van — mondja — itt valahol az út alatt, a sziklafalban, a patak fölött, egy barlang, csak azt nem tudom, hogy merre. Rejts el innen, mondja, hogy a törökök el ne fogjanak, vagy, hogy éjjel meg ne fagyjak. Mire megesketett az Istenre. Én meg keresem, egyre keresem. Megtalálom a lyukat a sziklában, ugyanugy, ahogy ő mondta. Fölszedem a hátamra, mint valami ledöntött törzset és elviszem a barlangba. Csak akkor látom, hogy dögvar van rajta és hogy a halálán van. Elmegyek és hozok neki kenyeret és pálinkát. Látom, hogy semmi sem segít rajta. A pálinkát sem bírja. — „Szomjas vagyok” — mondja, de a vizet sem bírja már. Egyre cigányútra fut a korty. Páztortüzet akarok gyűjtani, de nem engedő. — Ne — mondja — mert én a tüzet nem tudom élesztgetni, aztán vagy megfulladok, vagy elárlal a füst a törököknek. — Száraz levelet szórok neki, hogy melegebbje legyen.

A türelmetlen gvárdián köhécselt, de a paraszt tovább mesélt.

— Másnap meglátogattam. Mintha kissé jobban lenne. Végy nekem erős pálinkát, mondja, irt és mézet, hogy rárakjam erre a dagamatra. Velencei dukátot adott. Mindezt megszerzem neki és adok még két birkabőrt is, hogy felmelegedjék. Mikor ismét meglátogatom, jobban van. Igy múlt el három-négy nap. Nem merem

sokszor felkeresni, nehogy valaki meglásson, habár sajnálom, még ha haramja is.

A testvérek közül az egyik ismét a gvardiánra mézett és a mesélést félbe akarta szakítani, de a paraszt, aki láthatólag elkészült a mondókájára, nem jött zavarba.

— Így tegnap délután. Elkészitek egy kis kenyeret, turót és megyek. Mikor odaérek, hát ő meg visít, mintha megszurták volna. Kérdezem, hogy mi lelte, de nem felel, hanem a subamba kapaszkodik és hörög. Azt hinné az ember, hogy a jelke megy ki belőle. Rá se akar nézni a kenyerre, túróra. Belémkapaszkodik és nem ereszt; szemével egyre keres valamit. Téged a hideg ráz, mondom. Ugyanekkor ő, mikor kiköhögte magát, alig hallhatóan így szólt: „Nem, testvérem, Péter — mondja. — Hanem nagy bűn nyomja a lelkemet.“ És csak egyre ezt hajtogatja. Ujjáival folyton a torka alá nyúl: „Nagy bűn nyom és sejt élni, sem halni nem tudok!“

Itt a paraszt tétovázva megállt, mint aki kellemetlen helyzetbe került.

— Aztán ő küldött papért?

A paraszt megvakarta a fejét.

— De nem, kérem szépen, mikor láttam, hogy az ember halálán van és nem tud bűnei miatt megválni a lelkétől, akkor én magam említettem neki. Mondtam: megyek Rósa a kolostorba, hogy megkérjem a testvéreket, talán majd valamelyik kijön.

Itt a paraszt újra helezavarodott és elhallgatott. De most a testvérek sürgették, hogy folytassa. Hogy minél előbb átessen a bökkenőn, hirtelen kimondta:

— Na és ő nem akarja! Ő nem akarja!

— Hogyan? Mit nem akar? — Kérdezik a testvérek ingerülten.

— Lázban van és maga sem tudja, hogy mit beszél „Nem kell a testvér, úgy sem tud rajtam segíteni. Nagy bűn ez“ — egyre ezt hajtogatja.

Miért nem akarja? Mondja, hogy miért nem akarja? — kálották egyszerre a testvérek, mialatt a gvardián lehajtott fejjel, szó nélkül ült.

A paraszt sokáig hallgatott. Nem akarta végig elmondani, hogy mit mondott Rósa. A testvérek kérdéseikkel ostromolták, mire a végén beismerte, hogy Rósa azt mondta: nem akarja a barátot, mert a fráternek nincs gyermeke, se kutyája, se macskája és nem tudja, hogy mi a gond és a bűn. Vagy körülbelül ilyesvalamit. A testvérek összenéztek, de a paraszt, kit ez nagyon kellemetlenül érintett, rögtön folytatta:

— Nem tudom igazán el se mondani, hogy hogyan mondta. Egyre csúri-csavarja a szót. Olyan, mint a lázbeteg. Ki érti meg? De az éjjel sehogysem bírtam lecsukni a szememet. Szün-

telenül azon gondolkozom: hogyan, miként is csináljam édes Istenem? Elfogott a félsz. Nem tréfa! Egy lélekről van szó! Hátf gondolom magamban, elmegyek a nagytiszteletűhöz, elmondok neki mindent, annak rendje és módja szerint, az Isten és a szent könyvek tanítása szerint.

A paraszt föllélegzett. A testvérek egymásra néztek. A gvardián gyors mozdulattal megszakitotta az általános zavart és Lyolyót az udvarba küldte, hogy ott várjon, amíg nem hívják.

Az idősebb testvérek azon vitatkoztak, hogy mitevők legyenek. Kézity Miklós testvér, akit „Farkasnak“ hívtak mély és kellemetlen hangján azt tanácsolja a gvardiánnak, hogy legyen óvatos. Az idők zavarosak és súlyosak, ez a Lyolyó: maga szá kállára dolgozó, kiseszü ember, de a haramia az haramia. Ha a törökök megtudják, hogy a testvérek a hegyek között jártak és találkoztak a haramiával, semmi baja sem lesz se Lyolyónak, se Rósának, hanem minden baj a testvérekre és a kolostorra hull. A többiek meg azt hajtogatják, hogy el kell menni, mert egy haldokló keresztényről van szó, aki nyilvános életet élt és nagy bűnös. A satnya és bajszatlan Szubasity, aki a teológiát Olaszországban végezte, könyveket hoz elő. Egyiktől a másikhoz hurcolja a Ritualét és „A plébános jogairól és kötelelességeiről“ című műnek egyik új, velencei kiadású példányát. Farkas Miklós testvér egyáltalán nem akar a könyvbe nézni, habár Szubasity szeméi elé tartja és sárga körmével aláírzza azokat a sorokat, amelyek az ő véleményét igazolják.

— Kérdezni foglak, majd ha a birságot kezdjük leróni.

A gvardián hallgatása miatt a vita nagyon elnyúlott volna, ha Márkó testvér be nem vetődik a refektóriumba. Valamivel elő volt foglalva a konyhán és így utoljára tudta meg, hogy miről is van szó. Fölgvürt ingujjban futott be és nem akarta hallani sem Szubasity okait, sem Kézity intelmeit, hanem, amint megigazitotta ruháját, egyenesen a gvardián elé állt, lehajtotta a fejét s eltökélten és világosan ezeket mondta:

— Add áldásodat és engedj Lyolyóval a beteghez.

A gvardián pedig, mintha csak arra várt volna, hogy elhártaazza magát, szép fehér kezével, melyet nehezen emelt, megáldotta. Most mindannyian tanáccsal látták el Márkó testvért, hogy menjen ki a város másik végére, menjen először Llyó házához, hogy így elrejtse a nyomot. Jól vigyázzon, hogy ne legyenek a közelben törökök. Márkó testvér azonban készülődött és senkire sem hallgatott. Sietve, mintha künn égne már a ház, magára rántotta fekete, rókamálás köntösét, nehéz eszímait, melyektől visszhangzott a kolostor. Még otrombábbnak és nehékesebbnek látszott. Meggörnyedt alatta a kis, fekete, kolostori

Iovacska, mely előtt lassú, parasztos léptekkel haladt Lyolyó. Így indultak el a hegyek felé, egyre kerülgetvén a város szívét.

Három órai járás után, a hegynek fölfelé és mindenütt merő sziklás talajon, — elkezdtek leereszkedni a Babín patak meredek partján. Ugy kétszáz lépésnyire, mélyen alattuk — feketedett a patak száraz medre, tele nagy kövekkel. Ez a patak, amely ősszel és tavasszal ezeket a köveket hengergette, most, mikor a tél összeszorította, egészen elveszett a tömbök és tuskók között. A magaslaton, két nyesett fenyő között, látszott Lyolyó háza. Ott megálltak. A paraszt megegyszer körülhordozta tekintetét és intett a testvérnek, hogy szálljon le. A nyugtalan Márkó testvér nem akart először Lyolyó házához menni, ezért a Iovát a szirtes közé vezették és megfagyott borókához kötötték; ők pedig elkezdtek leereszkedni, az ösvény alatt, a szirtes talaj mentén. A paraszt óvatosan és könnyen haladt, míg Márkó testvér bal kezével a hegyes kövekbe kapaszkodott és hangosan nyögött. Köves, szürke és meredek szorosba ereszkedtek, amely még nyáron sem zöldel és virágzik. Egyik szikla előtt Lyolyó megállt és megvárta a barátot. Előtte volt a nyílás: majdnem szabályos kör, méternél valamivel nagyobb átmérővel. Néhány lépésnyit kellett még ereszkedniök, de nagyon óvatosan, mert a szirtes talaj csupasz és síma sziklaoromba ment át, amelyen még ott volt a reggeli dér. Lyolyó bizonyára adott valamilyen jelet, mert a barlangban valami zizzent, mozdult és szürke köpönyegnek a csücske mutatkozott. Mikor Lyolyó már segített Márkó testvérnek a barlanghoz-jutásban, visszatért a szikla mentén, a fráter pedig közelebb lépett a nyíláshoz. De belülről borzasztó bűz csapta meg és megállította. Soha, sem a temetőben, sem a legutolsó parasztházban, a beteg mellett nem érzett ilyen bűzt. Egyszerre szagzott a halottra, amelyik rothad és az élő emberre, aki bezárt szülő helyen betegeskedik.

Márkó testvér a nyílás szélére ült, úgyhogy kocsmája csücskével érintette annak felső peremét. Ekkor látta, hogy a barlang milyen alacsony, majdnem teljesen betöltötte az a szürke köpönyeg, amelyben most ember mutatkozott. Először a nagy, sovány és egészen fekete kezek, majd a szakállal és összes hajjal benőtt arc, elcsufítva valami fekete, kirepedezett kéreggel, amely a vörös fekély, az erős pálinka és borogatás után maradt vissza. A nagy, barna szemek, kétségbeesett és közömbös kifejezéssel, amelyet a láz okozott, egy percig a barátira meredtek, majd lecsukódtak. Az egész fej kissé megbiccent. A testvér keresztet vetett és rövid ima után noszogatta a haramiát, hogy gyónjon.

Rósa makacsabb volt, mintahogy azt helyzete után ítélve, gondolni lehetett volna. Mivel védekezéshez és ellenkezéshez volt szokva, folyton rázta a fejét, amely egészen a karjára hullt,

annak a jelétül, hogy nem egyezik bele és nem hagyja jóvá. Márkó testvér az első csendes szavak után egy-kettőre fölforr és hol az egyik kezét emelte fel, hol mind a kettőt. Így váltakozva lehetett látni kezeit a levegőben, hol széttárt ujjakkal, mánt az olyan embernél, aki meg akar győzni valakit valamiről; hol pedig nagy és haragos ökölbe szorítva. Ha valaki messziről láthatta volna őket, így egyiket a másik mellett, mozdulataikat nézven és nem hallván szavaikat, azt hihette volna, hogy utortállók osztozkodnak a zsákmányon és veszekednek. Beszéd közben Márkó testvér egyre beljebb nyomult a barlangba, megfélekedzvéen arról, hogy az milyen szűk és büdös. Rósa makacsul, visszautasítón felelt, de zavarosan, kurtán és kedvetlenül, mint az olyan ember, aki elveszítette minden reményét és kilátását, hogy meg fogja magát értetni és aki nem törődött azzal, hogy ellenfelét meggyőzi-e? Nyelve feldagadt és szája fogatlan volt. De erősebb volt hangjánál az a sístergés és hörgés széles mellében, mely minden szavát földalatti visszhangként kísérete.

Rósa beismerte, hogy nem akart meggyónni és hogy nem kívánt papot.

Hát igen, — azt mondtam, hogy ti, akik a kolostorokban éltek, saját ház, gond, asszony és gyerekek nélkül, nem tudjátok megérteni ezeket a dolgokat. Nem tudjátok, hogy hogyan élnek és vétkeznek a világban. Igen, mondtam. Nem tudjátok, és mi haszna.

Márkó testvér nem birt magán uralkodni, hanem rögtön fellobbant.

— Hogyan? Mi az, hogy mi haszna? Hol jár az eszed? Hát nem látod szegény, hogy az ördög vezet ezeket a gondolatokra? Nincs feleségem? És mennyivel vagy te jobb, akinek van? Hol vannak a te gyerekeid?

Rósa fájdalmasan eltorzította az arcát és azon volt, hogy fejét a másik oldalra fordítsa, mint egy türelmetlen beteg. Melle forrt, mintha azok a szavak buzogtak volna benne, melyeket nem tudott kimondani, vagy amelyek nem tartott érdemesnek a kimondásra. Márkó testvér megbékélt és enyhébb lett.

— Betegem, nem a barát gyóntatja és bocsájja meg a bűnöket, aki hus és vér, hanem Isten titka és az ő rendelete.

Majd könnyen és folyékonyan tovább beszélt Krisztusról, az ő ártatlan vérééről, amely minden embernek bűnét lemossa, a bűn bevallásáról és a bocsánatról, amely nélkül élő ember nem lehet meg.

— Az Emberfia, mint ártatlan áldozat mindennap fölfeszítetik és ez megismétlődik mindaddig, míg csak egyetlen ember lesz a földön. Ha valaki nem venné magára bűneinket, a föld

nem bírna eltartani bennünket mostani állapotunkban! Gyónj meg Rósa, türelmesen törj meg Rósa!

Ekkor látva, hogy a haramia nem mozdul, elkezdte néki bemutatni a poklot és pokoli büntetésekkel fenyegette. Rósa egykedvűen vállalt vont.

— Hát ott sem leszek magam.

Mire rögtön elhagyta ereje és kedve a dacolásban. Márkó testvér pedig újra haragosan kiabálni kezdett.

— Hogyan? Honnét tudod te azt? „Nem leszek magam!“ De meglehet, hogy éppen egyedül leszel, hős vitéz. Ki mondta azt neked, hogy várni fog ott valaki rád? Egyedül... Hát, hogyi vagy, ha nem egyedül? Mindenki egyedül van, aki bűnben leledzik és nincs Istennel. Egyedül örökre. Aki Istennel van, az sehol sincs egyedül, sem a hegyek között, sem a föld alatt.

A haramia mozdulatlanul feküdt és egyre vonozgatta a vállát. Ez Márkó testvért egészen kihozta sodrából és mindennapi beszédmodorába vetette.

— Nézd csak, ne bolondozz nyomorult. Mi van veled? — kiabált rá, mintha a kolostor udvarán lennének s mintha a lovakat nyergelnék le vagy kecsit emelnének ki a kátyuból. Az Isten nem kresevói pandur, hoogy előle menekülj és hogy a sziklák közé rejtőzz. Az Isten kissé másképp lát és tart számon.

Egyszerre ellágyult a hangja, amint magasabb régióba szárnyalt:

— Gyónj meg türelmesen Rósa. Látod, nem felejtett el az Isten a te bűneidben és legnagyobb inségedben sem. Nincs az a sivatag, sem a hegyek közt az a félreeső barlang, ahova Isten kegyelme el ne érne. Nincs bizony, betegem! Te azt gondolod: atonallok tizenöt évig, aztán elrejtőzöm a szirttek közé és meghalok. Senkinek semmi köze hozzám. De nem tudod, hogy Isten kegyelme mindenkit pórázon vezet és hogy utólér a föld alatt és a kő alatt is. Elfelejtetted már, hogy egykor, mikor ekkora voltál, Márián testvér megkeresztelt Szent Katalin templomában, hogy keresztet viselsz homlokodon és hogy alóla el nem szökhetsz sehova. De ime az Isten maga is int és hív, hogy gyónj meg.

Rósa mellében a nesz egészen megszűnt, elhalt. Homlokával a levélen, arccal inkább a szikla felé fordulva, némán és mozdulatlanul feküdt. Látva, hogy már nem ellenkezik, Márkó testvér még erősebben rontott rá s még ékeesebben és hízlelgőbben beszélt nagy bűnösökről, kiknek bűnei megbocsájtattak egyetlen egy jó cselekedetért, amelyet életük vége felé tettek. Beszélt újra meg újra Isten kegyelméről, amelyet nem lehet ugyan látni és felismerni, de amelyet éppen úgy meglátogatja a haramia barlangját, mint a szerzetes celláját. „Isten nem akarja a bűnös halálát!“

Rósa úgy hallgatta mindezt a beszédet, mint valami egyhangu susogást, amely elaltatja testének, lelkének kinját. Majd újra megrázkódott és csufondárosan és váratlanul tagadólag rázta a fejét. Ez Márkó testvért ismét kihozta nyugodt s szelid fejtegetéséből és arra kényszerítette, hogy amugy póriasan értesse meg magát Rósával. Goromba lett az elkeseredéstől és hebegött.

Na, megint ő! Oh, a keserves bőljűt... Majd gyorsan legyőzte és összeszedte magát.

— Ugyan, ne légy olyan elvetemült, az Isten hív és te csak tagadólag rázod a fejedet, mint a cigány gebéje.

De már maga ez a szó: Isten, visszatértette előbbi elragadtatásába és az iméni szóaradat újra megindult. Rósa egy ideig újra békésen és szótlánul hallgatta. Ez megismétlődött néhány-szor. Márkó testvér egyre dacosabb és csökönyösebb lett, a haramia pedig egyre kevesebb ellenkezést mutatott, míg végre egészen el nem csendesedett és egészen engedelmessé nem vált. Megszakítva és még mindig kedvetlenül elkezdte mondani a bevezető imát, anélkül, hogy a fejét fölemelte volna. Majd a bűneit sorolta fel: haramiaságát és életét, attól az időtől kezdve, amióta emlékezett rá. Beszéde némelykor elhalkult, néha egészen elakadt. Mintha arra várt volna, hogy egyes dolgokat a testvér találjon ki és sejtessen meg, hogy neki ne kelljen kimondania. Márkó testvér pedig segítette és bátorította szavakkal, mozdulatokkal és arckifejezéssel, habár neki magának is elhomályosult a tekintete és elszorult a torka. Végre önfeledten felső testével egészen behúzódott a barlangba és fülét Rósa arcához tette, úgyhogy egymáshoz tapadva betöltötték az egész barlangot, mint egyetlen, furcsa, összezsugorodott test.

Rósa suttogása egyszerre még élesebb és gyorsabb lett, majd nem egészen érthetetlen. Azon iparkodott, hogy némi elismerést szerezzen magának azzal, hogy megrövidíti mondókáját, ha már nem tudta elhallgatni. Melle rettenetesen zihált. Márkó testvér, mint egy vadász, feszült figyelemmel leste fülével a haramia suttogását. Egyszerre a barát fölkapta a fejét, utána hirtelen a felső testét. A kijárat felé fordult és a barlang nyílásán, annak szélébe kapaszkodva, előre hajolt, mint aki levegő után kapkod, megkönnyebbülést keres. Nem bírta tovább. Arca sárga volt és tele verejtékkel, amelyet hűtött a téli levegő. A testvérnek különben póriás arca és tekintete megmeredt a félelemtől kissé eltorzult s az értelmetlenségtől és a segítség nélküli sajnálkozástól egészen megváltozott. Kitágult szemmel nézett, semmit sem látva és gyorsan lélegzett. Ujra erőt vett magán, visszatért ismét bűnöséhez és hozzátámaszkodott, mintha el akarná rejteni. A gyónás tovább folyt. De Márkó testvér néhányszor elfordult az embertől és kifelé hajolt megrémült arcával, mintha menekülni akarna,

attól, amit hallott és mintha segítséget és tanácsot keresne és valakit kérne, hogy utasítsa, okosítsa meg és vezesse ki ezekből a tévelygésekből. Ámde tekintete mindig csak a szürke éggel és a völgy holt téli fáival találkozott.

Mikor Rósa kimondta az utolsót és legnehezebbet, elbágyadt és egészen elnémult. Csak egyenetlen hörgése hallatszott. Márkó testvérnek alig sikerült rávenni őt arra, hogy mondjja utána azt, az egynehány megbánó szót: „Mindezeket és más elkövetett bűneimet teljes szívből szánom és bánom...“ Ekkor a barát, kissé elhúzódozott és határozott ütésre emelvén kezét, keresztet vetett a barlang egész nyílására, mintha megáldaná az ott levőt és feloldaná a haramiát „minden bűntől és büntetéstől.“ Márkó testvér a bucsuzáskor biztosította őt, hogy el fogja hozni a szent ostyát és hogy Isten kegyelme „melyet most újra megnyert, virrasztani fog felette és őrizni fogja. A haramia nem mozdult, csak tehetetlenül intett a fejével.

— Hát tegyen velem amit akar!

Márkó testvér nem ereszkedett Rósával vitába, mert nagyon kifáradt és megzavarodott, csak mégegyszer megintette, hogy ne veszítse el Isten kegyelmébe vetett reménységét. Majd: nehezen lélegezve és tudtára a hidegtől, mert a verejték hirtelen lehült rajta, alig tudott fölkapaszkodni a szikla melletti útra, ahol Lyolyó várta.

Megérkezve Lyolyó homályos, szomoru és magányos házába, Márkó testvér leült a háromlábú székre, amely megcsordult és eltűnt alatta. Kinyújtotta lábait és leeresztette a karjait, mint az olyan ember, ki átengedi magát a fáradtságnak, amely már ugyanis régóta gyötri. Parasztosan bacsánatot kérve Lyolyó nagy, mély tálat hozott ki, amely tele volt savóval. Hozott marék száraz túrót is, két fej foghagymát és letürt egy darab kukorica kenyéret. Márkó testvér úgy, kinyújtott lábakkal, két tenyerébe vette a tálat és elkezdett inni. Sokáig és hangosan ivott, melle kifáradt és a csendben hallatszott nehéz lélegzése és a savó szürcsölése. Olyan sokáig ivott, hogy a paraszt, aki keresztbetett kezekkel állt a tűzhely mellett, mintha zavarban lett volna; hol a testvérré, hol maga elé nézett. Végre elvotta a testvér szájától a tálat és Lyolyónak adta, aztán levegő után kapkodott, mint aki el van szédülve. Sokáig zihált és a bajuszát törülgette, aztán hozzálátott a túróhoz, foghagymához és a kenyérhez. Jóízűen és gyorsan evett, mint a munkás a szérűn. Eközben egyre izzadt, bár hideg volt a házban. Néha hirtelen megállt falattal a szájában és váfahová határozatlanul elmerengett és így maradt, míg a paraszt el nem kezdett fészkelődni és fel nem vorte gondolataiból. Erre újra könyörtelenül folytatta az evést. Mikor végre valahára betelt és mégegyszer teleitta magát savóval, han-

gosan keresztet vetett és elgondolkozva, mozdulatlanul maradt a helyén. A paraszt köhécselt, a tüzet szította, ásitozott s közben Isten nevét mondogatta, de nem mert szólni, nem mert rágyujtani, habár egyre rázogatta pipáját és bocskorához veregette. Azután így, majdnem szótlánul utrakeltek: a testvér a városba, a paraszt pedig, egy csupor tejjel, a barlang felé. Mikor a szikla fölé értek, ahol az utjuk szétvált, a testvér nyeregbe kapott, a paraszt pedig lehajtott fejjel félreállt.

— Áldj meg testvér!

— Áldjon meg az Isten!

Nesztelenül és gyorsan ereszkedett a paraszt a szirtes talajon. De egyszerre megállt, oldalra vetette fejét, aztán megfordult és elkezdett kiabálni:

— Testvér!

A barát, aki még nem járt messze, megállt. Bevárta a lovoni, de mikor néhány szót váltottak, leszállt, odakötötte a lovat egy kis gyertyánfához és elindult a paraszttal lefelé. Félúton a paraszt megállt és kézzel mutatott neki valamit. Mélyen alattuk, egészen a patak fölött, áthajolva egy fatörzsön, amely olyan különösen meg volt görbülve, — ott feküdt Rósa Iván. Mezismerték szürke, idegen szabásu köpenyéről. Ugy beszéltek meg, hogy Lyolyó nézzen be előbb a barlangba. Az üreg üres volt. Most már nem kételkedhetek többé, hogy akit a patak mellett láttak, az Rósa. Leereszkedni e szirtes talaj mentén magyon nehéz, majdnem lehetetlen volt. Ezért a paraszt körülkerült arra, merre a talaj lankás volt és cserjével benőtt. Innen, egyre a patak irányában haladva, lement a barlang alá és a tüskókba és gyökerekbe kapaszkodva kimászott a partra. A testvér nézte, amint megkerülte a haramiát és ahogy intett a kezével, hogy mindennek vége. Márkó testvér arcát a tenyerébe támasztva, jó ideig ülve maradt, míg nem hallatszottak Lyolyó léptei. A paraszt zavart volt, ámde az eset szemellátható és világos. Erős teremtményekben, mikor a halált közeledni érzik, a menőkülés ösztöne ébred föl; Rósa talán fölemelkedett és a patakig próbált menni. Kábultan a láztól, bizonyosan elkerülte figyelmét a meredek part, amely közte és a patak között huzódott, vagy talán túlfértékeltte saját erejét és elindult a part mellett. Megfogódzkodott az egyik kisebb fiatal rezgőnyárfába, mely a meredek parton nőtt. Testének súlya alatt a rezgő nyárfa meghajolt, de nem tört el és ő így maradt, áthajolva derékig a csupasz törzsön. A szürke köpönyeg nagy gallérja felhajlott és egészen eltakarta fejét s ha nem látszott volna megfeketedett keze és nagy bocskoros lába, úgy festett volna, mintha valaki a meghajolt rezgő nyárfára dobta volna száradni a köpönyegét. Így mult is ki.

Mit tegyenek? A paraszt azt ajánlotta, hogy játszák az

ügyefogyottat; hogy ne érintsek a hullát és ne jelentsenek a törököknek semmit. A barát azt gondolta, hogy mégis csak el kellene hantolni, hiszen keresztény volt, de a paraszt nem várta határozottsággal ellenszegült.

— Ha az életed kedves, ne tedd! Isten bocsássa meg, de hiszen te is tudod, amit mondanak, hogy: „Ahol a hullá, ott a komisszió“. Ahol a komisszió, ott a bíróság is. Itt az én házam van a legközelebb. Senki sem bírja elküzni őket az ajtómról. Hanem én majd mikor besötétedik, átvíszem a patak tulsó partján húzó útra, ott van erdőkerülő bizonyára rákád és később majd el lehet temetni, ahogy egy keresztényt illik. Csak ne erre az oldalra.

Elláradva attól, ami ezen a napon történt s szóra lustán és lélekben messze járva, a barát nem tudott többé vitatkozni a megrémült és makacs paraszttal. Röviden és szórakozottan búcsút vett tőle.

Teljes óra hosszat lovagolt, csupa fenyők között, míg föl nem ért a nagy dombhátra, amelyről a városka látszott szétszórt házaival. A távolban a kolostor fehér falai és nehéz tetetje derengtek. Alkonyodott, mintha az ég kupolájáról harmatozna alá.

Márkó testvér megdörzsölte szemeit. Mintha csak most térne észre és minden kivilágosodnék előtte. A haldokló Rósa vallomásai egyenkint életre keltek és alakot öltöttek. Amint az egyiket nagy keservesen elűzte, másik jelentkezett, amely még borzasztóbb és szörnyűbb volt. Es mintha minden vallomás után ismét hallaná Rósa dühös morgását. Végigfutott rajta a hideg. Megremegett. Félteni kezdte Rósa lelkét.

— Az ördögadta, nem bánta meg a bűneit úgy, ahogy kellett volna! Nem az!

Márkó testvér azon volt, hogy elhárítson magától minden kételyt. De amíg így, félig halk szavakkal korholja Rósát, magát akarja meggyőzni, tovább is benne kavarog a Rósa gyónására való emlékezés. Borzasztó, érthetetlen bűn valamennyi, csupa szükségtelen és értelemnélküli rossz. Szinte hihetetlenek és fölöslegességek. Folyton így, napról napra, évről-évre, egyre sötétebben és bolondabbul, egészen addig a meghajolt rezgő nyárfáig ott a száraz és köves patakban. Hova nem vándorolnak a keresztény lelkek és hova nem szóródnak szét a testek? Tele torokkal szertett volna jajveszékelni, de csak meggörbült a nyeregben. A ló lassította lépteit. Márkó testvér arccal ráborult a ló sörényére, melegen és megtörtén elimádkozta a „Ments meg engem Uram“ -at.

Az ima megnyugtatta. Egy órácskára sikerült a bűnök emlékeitől szabadulnia, amelyeket úgy sem tudott volna soha megérteni. Ímádkozott, hogy elűzze a rosszra való gondolatást, amely minden lélekre leselkedik. De a nagy szomorúság, mely ellen

hiába volt a fáradtság s az alkony: rá-ránehezedett. Belül száraznak és üresnek érezte magát. Hiába erőlködött, hogy újra imába merüljön.

Tudatában egymást váltják és végnélkül kergetik a kiszáradt patakok és csupasz, meredek szorosok. Hova nem vetődnek a keresztény lelkek és hova nem szóródnak szét testek?

Most újra föllobog benne régi kívánsága, hogy odakiáltson, hogy mentsen s hogy fölvilágosítson mindenkit, akinek lelke veszélyben forog. Istennek ilyen tágas, szép útja mellett vajjon mi űzi őket arra, hogy mellékatakra térjenek? Hogy, hogy nem látnak? Ennél a kérdésnél most is, mint mindig, fejébe szökött a vér, ekkora vakság és esztelenség láttára. Hirtelen megállt és mintha valakivel találkozott volna, azt kérdezte:

— Miért vétkeznek?

Megrázkódott, magához tért, fölébresztette a tulajdon hangja. A vérrel, amely széteszlott és visszafért a szívébe egy-kettőre elaludt az elkeseredése is és egészen halkán és szomorúan ismételte:

— Miért vétkeznek?

Képtelen a feleletre. Ujra Isten kegyelmére való gondolással vigasztalta magát, amely hozzáférhetetlen, de mindenható és amely ime ezt a szerencsétlen Rószát az utolsó percben a bűnbánáshoz és a bocsánathoz vezette.

— Isten kegyelme! Ismételtette folyton magában, görcsös gyöngédséggel kapaszkodva ebbe a két szóba, amelyeket ma annyiszor kimondott.

— Isten kegyelme!

De ime, mégse bírja egészen elfojtani magában a kétkedést és szomorúságot. Leginkább zavarja és elkeseríti ez a váratlan, csunya és szomorú vég. Tovább ismételtetvén két szavát: Isten kegyelme! — nem bírta magába fojtani, hogy makacs, paraszti hangon félhalkan hozzá ne fűzze:

— De hova lökte a rezgő nyárfára!

Nagy tanácstalanságában egyre fejét forgatta. Körülötte és fölötte összeszorult a sötétség, miközben a ló mindig gyorsabban ragadta a kolostor felé.

Andriity Ivó

Fordította Polácsi János

Ember és szerep

Egyedül vagyok, nincsenek mellettem csak az írásaim. De mellettem vannak-e? Szétszórtam őket folyóiratokban; egyik-másik a nyomdába se jutott el; úgy jártam velük, mint Krózus, a lid király, aki elszélesztette szövetségeseit, hogy majd összehívja őket tavaszra, ha a perzsák ellen indul; azután nem ő indult ellenük, hanem azok ütötték rajl s ő ott szorult Szardészben sereg és szövetséges híjján. Ki ez az ember? Mit csinált már? Mjire támaszkodók, hogy így mer beszélni? — kérdik, akiknek érdekük, hogy ne ismerjék, amit ismernek. S én itt állok magam, szorongatottan s közben húsz kötet írásom szunnyad szétszórtan télizálláson.

Sikerül-e utolsó órában összeszednem őket? Ami jó, kiszemelgeti az idő, gondoltam régen. Nem szebb-e inkognitóban élni itt a földön s úgy hagyni a küszöbön kincseinket, hogy akkor bontogassák ki, amikor mi magunk messze vagyunk. Műveket akartam itt hagyni s a horatiusi évekre bízom, válogassák ki, mi gyémánt, mi hamu. Ma már nem becsülöm annyira a tökéletességet. Vagy ha úgy tetszik, jobban szeretem küzdőteremet s az ügyet, mely sorsom lett, semhogy tökéletlenségemet szégyelném. Azt szeretném, ha hitelem volna s ha hatni tudnék.

A Tanu megindulása után csakhamar hiányát éreztem könyveimnek; ha sánták, félszeműek, csak itt lennének mögöttem valamennyien. Elkészítettem katalógusokat, könyvekbe, dandárokba osztottam őket, valami kis előszót is irtam az egész elé, mely kijelölje helyüket abban a hadmenetben, amelynek élére a Tanu hágott. Ez az előszó itt van előttem s hogy olvasom, úgy érzem, ki kell bővitenem. A műveknek van szükségük erre a bővebb előszóra? Nekem.

Írásaim elkészültek, de közben én is elkészültem; műveimnek megvan a külön értelmük, de miközben irtam őket, én magam is mű lettem, értelmet nyertem — fölöttük is. A csillagok békésen ülnek az égen, meghonosodva fénykörükben s elhagyottságukban, de jön a tekintet, vonalakat húz köztük és ábrákat, csillagképeket rajzol beléjük. Amíg irtam, csak azt láttam, amit irtam; most, hogy visszatekintek a sokféle írásra, felismerem a csillagképet. Nem csillagok halmaza ez a sorozat, hanem kerék, rúd,

szekér, Göncölszekér; ennek az előszónak kell megmutatnia, hogy merre mutat a rúdja.

2.

Nem szeretem az önéletrajzi regényeket. Önéletrajzi regény: egy négyzet bor, egy centiméter papír. Az életnek eggyel több dimenziója van, mint a regénynek; az az élet, mely a regényről fér — az életnek csak egy felülete. A mások életéből elég egy felület, magamból — kevés. Egy ember vagyok, de egy ember több regényalak s keveset tud az magáról, aki regényének maga mer hőse lenni.

Az én könyvem nem lesz önéletrajzi regény. Hiába szánnám el magam, hogy minden titkomat meggyónjam, vallomásaim ép oly önkényesen állnának én helyettem, mint füllentéseim. A lélek mély és bonyolult, belevehetek egy csóvát, mereszhetem titkai felé a szemem — egyetlen műben sosem mutathatom fel magam: — a természetet. De az ember nemcsak természet; vállalkozás is. A hajszálcsövek, melyekben élete kering, kikutathatatlanok, de a kútforrás, melyen át ez az élet kitör, látható, hallható. Van az ember és van a szerep, melyet vállalni tud. Az egyik csupa takart mélység, a másik csupa világ felé fordított felület és mindkettő mi vagyunk.

Ez a könyvvé dagadt előszó nem az emberi mélységet kutatja. Egy vállalkozás története ez, — az első szemhunyorogató mozdulattól, mellyel a valóság fényébe lépő ember körültekint, a sorsdöntő szerepvállalásig. Hogy ki vagyok, ott lappang szósfűzésemben, képeimben, haragom és gyengédségem dobbanásaiban; hogy mi lettem az értékek ege alatt és az emberek indulatai közt: arról szóljon ez a műveimet keretező könyv.

Aki arra kíváncsi, hogy milyen gyöngéit fedeztem fel, mint gyermek szüleimnek s nemi felvilágosulása emlékeit az anyémmal akarja összehasonlítani, adjon fel minden reményt. Ez az életrajz nem erről szól. A gyermekkor, a „vallomások“ vadászterülete már mögöttünk is van; ott kezdem elbeszélésemet álom és férfikor határpázmáján, ahol képzelet nem pótolja többé a tetteket. Körülbelül huszonkétéves vagyok, egy fa alatt aludtam s ébresztemek.

3.

Félreért, aki a serdülő kor izgatott álmódzásaira gondol. Orvostanhallgató voltam: ott baktattam katonaposztóból szabott bekecskésben a kórház, a menza, az egyetemi könyvtár és a muzeumkert közt; boncoltam és betegeket kopogtattam, volt két tanítványom, este barátommal, a szocialista, női szobával vitákoztam, akinek a háboru utáni tisztviselő-szegénységben lakásunk nagyobb felét kiadtuk. Hogy anyám mosogatás közben ne

zsörtölődjék, én törölgettem; helyette egyszer-máskor a varroda-beli lányok álltak a dézsa mellé s munkaidő után kiszöktünk a Városligetbe. Nagyon is konkrét környezet volt ez, — mégis, ha összehasonlítom azzal, ami utána jött, ennek a korszakomnak, érzem, más a világitása, hiányzik főleg a valóság fénye.

Az ember akkor „ébred fel“, amikor az élet rávezeti, hogy mit kezdjen az erejével. Az erő, amely nem érzi maga körül a bontakozó szerepet, álomszerűvé teszi az életet. Azóta is abból élek, amit ezekben a tétova esztendőkből szereztem; gazdagabb; „lehetőségesebb“ voltam, mint ma s mégis, mintha egy láthatatlan tojáshejban éltem volna, melyről nem tudtam, hogy fog felpattanni. A szívtompulatokat gondosan kirajoltam dermatofon-mal a szegény klinikai beteg mellére; de nem tudtam elképzelni, hogy valaha igazi orvos legyek, aki reggeli vándorútján noteszből sorra kipipázza az előjegyzett betegeket. A városligeti padon vagy az álmokul előkészített svábhegyi sötét egyszernő egész megfoghatatlannak tűnt fel, hogy is kerülök ide s mért szorítom az arcom egy idegen archoz. Rengeteget írtam, hetek alatt kész műveket — köztük olyat is, mint a Horváthné meghalt, melyben Osváth később az életszerűséget és életismeretet dicsérte meg, — de ez is véletlen volt s ezek a „realizmus ökonomiáját“ bizonyító művek, királydrámák és verses regények közt magzottak fel, melyekben Jágó és Werther egészen jól megfértek egymás mellett.

Fogalmam sem volt, hogy mit érek; egyáltalában érek-e valamit. A tanárok és kartársak értelmi színvonala ki-kilobbantottái dőlőfém és megvetésem. Egy-egy versem írásmámorából kikelve, úgy éreztem, hogy a kor nagy költője leszek s el tudtam képzelni, hogy egy nap valami olyasmi történik velem, amiből a nők az ártulás Dionysosra ismernek lyukas kalapom és szürke bekecsem alatt. De mi ez a valami? És megtörténik-e csakugyan? Nem volt semmiféle méretem magamhoz. A vizsgáimra alig készültem és jó eredménnyel tettem le őket. De ugyanakkor még voltam győződve, hogy semmit sem tudok igazán. Íróféle emberrel nem ismertem s volt valami homályos sejtésem, hogy amit írok, csak afféle fűzfapoétaság. Az embereket meg-megtudtam fogni egy-egy percemben, de alig volt valami igazi, méltó kapcsolat velük. A szocialista, női szabó, aki Erdélyben csaknem miniszter lett, nagy jövőt jósolt vitáink alapján, de az apám, aki mégis csak tanár volt s hét év után akkoriban került haza Szibériából, a monki börtönből, nem titkolta, hogy csalódott bennem: nem voltam neki elég férfi, sem elég életrevaló.

A gazdaságnak ebben a tájékoztatásában egyre jobban elvadultam. A céltalan erő ellenem fordult; ideges félelmek szorongattak; a társaságban félszeg lettem, majd indokolatlanul fel-

horkantam. El-elmaradtam az előadásokról, nekivágtam a budai hegyeknek s összetörve hevertem, órákhosszat a Hárshegy valamelyik elhagyottabb szegletén; a melankólia partján. Tízennyolc éves koromban mintaképe voltam az „úri fiúnak“. Amikor kom-
mün után a reálban kék ruhában halványan tanár- és diák-
biráim elé léptem, hogy május elsején beszédemért feleljek, nem is kellett védekeznem, ők kértek bocsánatot, megvédett a megjelené-
sem. Ez az izgatott négy-öt év átalakított. Elhanyagolt voltam, ritka szakálam és szemem árkai ákom-bákomokat irtak túlságosan fiatalos arcomba, szegénységemnél, rossz táplálkozásomnál is jobban megviselt a gyötrődő tehetetlenség. Öngyilkosságra gondoltam, — de magam is tudtam, hogy csak valami hangulat-logikai kényszerűségből gondolok rá, — ragaszkodtam az életemhez, nem is az életemhez, a jövőmhöz s meg voltam győződve, hogy történnie kell valaminek, ami ennek az elátkozottságnak a varázslatát megtöri.

De hát mi történhetett?

4.

Igazán nem úgy festettem, akkortájt, mint akit életrevaló lányok vőlegényül szemelnek ki. Aki készemelt, nem is engem szeretett meg, hanem a rólam való emlékeit. Amikor egy gödöllői nyár színei közt megismertük egymást, Ella tizenhárom éves volt, én tizenhét. Életemben egyszer mentem át a képzeletnek azon a betegségén, aminek Proust rajzolta a szerelmet ilyen fiatalon s egy tizenhárom éves lánynak az ürügyén. Ő jóval okosabb és főleg asszonyosabb volt a koránál, de azért nem sokat ért-
hetett meg abból az örültségből, amellyel mint egy bozóttal szök-
döcselő bakfi-s-útjait körülfontam. Eleinte hízelt neki, később bosszantotta. Még idejében elszakadtunk; mi Pestre költöztünk, ők Győrbe, három-négy évig nem láttuk egymást. Azok közül a természetek közül való, akik, éppen mert maguk alakítják az életüket, mint valami szerzeményhez ragaszkodnak, ahhoz, amit megélték. Sokat forgott emberek közt s mint üzletben felnőtt lány, kitanulta az embertermészet valószínűség-számítását. A velem áttorzszalkodott idő, különö viselkedésem, szokatlan szokásaim emléke mint nyugtalanító idegen test ékelődött ebbe a reális tapasztalathimesbe s a maradék leányérzelmesség, mely nőkben olyan szépen megfér a gyakorlati érzékkel, — a rólam való egyre talányosabbá vált képeket kezdte körülgubózni. Afféle intellektuális betegsége lettem neki, ha úgy tetszik: nemesebb része. Amikor Gödöllőn — látogatóban emlékeinknél — 1923 nyarán újra találkozunk, féligmeddig menyasszony volt — s egy délután elég volt, hogy a vőlegényjelöltjét menesse.

Engem meghatott ez a ragaszkodás; valami kis igazságszolgálatásfélét is láttam benne. Az ember javíthatatlan szimbolikus. Most mintha az Élet állt volna az én pártomra, a láthatatlan

húsfőjű ellenfelekkel — a mindentéren való „völegényekkel” szemben, — elkismerve bennem is lappangó értékeket. Amikor megismertük egymást, ő kis vendéglőslány volt, — én jómódu úriú. Azóta a mi házunk elúszott, a nadrágjaim buggyosak lettek térdben, az apám kifordított ruhái pötyögtek rajtam; ő viszont a jólét, a könnyelműség és egészség fényében lépett előm, Rubens asszonyai lehettek ilyenek tizennyole éves korukban. A gödöllői találkozót levelek követte, ő elég konkrét dolgokat írt — életéről s olykor a mi jövőendő életünkről is. Ezekkel az idilli részletekkel szemben én a hála általános pátozása menekültem; egy Jávában élő unokafivéremről írtam, majd az után megyek ki doktornak s megigértém, hét év múlva legkésőbb egymásé leszünk.

Minden megváltozott, amikor Elláék váratlanul Pestre kerültek. A stilisztika nem védett meg többé a magam s az ő elhasználatlan ifjúsága ellen. Egyre kevesebbet terveztünk és egyre többet tettünk. Ellának mostohája volt, megszokta az önállóságot, nemcsak maga, hanem a huga helyett is. Az apja nem akart hallani se rólam; eggyel több ok, hogy dacoljon velem. Én nekem az utolsó szigorlataimra kellett volna készülni, — de a szigorlatok itt nagyon keveset számítottak, — festőóra ürügyén, a hegyekbe esatángoltunk s ha nem ment másképp, — a szegény nagymamát levegőztettük este a Margitsziget valamelyik padján.

Nem lehetett panasz a tempó ellen, — szigorlat előtti délután (három-négy napom maradt az egyes vizsgák közt). Ella fölvert a könyv mellől, éjfélig ott szorongtunk a vendéglő földalatti labirintusában, hajnalban a feketekávéval felizgatott agyamt szinte fényképezte az oldalakat s délután, alig ünnepeltük meg a vizsgai győzelmet, már egy családi vihar közepén álltunk. Ez nem volt már „álom” — egyre veszedelmesebb játék volt rokonokkal, vérrel, veszőlyvel, a szerelemben lappangó gyűlölettel, sőt nem is egyszer a halállal. Megsoványodtunk, — égtünk s áttámo-lyogtunk helyzeteken, melyeken igazán csak vakok lábálhattak át. Jáváról és a hét évről nem volt szó többé. Ella apja, aki ismerte a lányát s az életet, meghátrált és beleegyezett, hogy, eljegyezzük. A házasság itt volt előttünk, — bár egyelőre, csak az elszántságom és a huszonnégy évem volt meg hozzá, — semmi más.

A megélhetés szorongása bele-belenyilalt szilaj boldogságunkba. Mit csináljak? Menjek el vidékre? Amióta Elláék Pestre költöztek, egy sört sem írtam, a versesregények úgy elpárologtak, mint reggeli zuhany után az álmom. S mégis most biztosabb voltam benne, hogy vagyok valaki, mint amikor tiz nap alatt egy Dózsa-dramát s három parasztnovellát írtam. Csak le kellene ülni, akármibe kapnék, keze-lába lenne. De ha kis tapasztalómmal s nagy lelki-

ismerettel egy vidéki prakszisba kell temetkezmem, mi lesz be-
Jőfem? Mint cselédkönyves orvos a János-kórház belosztályára
jártam be s megszereztem a kórházi életet. A főorvos figyelmes
lett kórtörténeteimre, meghallgatta a véleményemet s külön fel-
adatokkal bízott meg. A felelősség itt nem volt elviselhetetlen, az
esetek annál érdekesebbek. A betegség élt, nem úgy, mint a
tankönyvekben és az egyetemi bemutatásokon; az ember egyszerre
évezhette a saját bontakozó orvosi intuícóját s az ismerősökké
vált betegek szeretetét. Mi marad ebből vidéken? Jön a fuser-
munka és a lelkiismeretfurdalás.

Ilyen hangulatban írtam meg első tanulmányomat. — A cím:
Uj szempontok a status praesens felvételében aligha árulja el,
miről volt szó. A status praesens; a kórtörténetek törzsrésze, az
amit a vizsgáló orvos az egyes szerveken talál. A status praesens-
nek megvannak a maga ősi rovatai: lélegző szervek, bőr, ideg-
rendszer stb. az orvos csak töltse ki, mint valami rendőrségi
személyleírást. Én a status praesens felvételének új módját aján-
lottam, — akkor még friss alakuló tudomány volt az alkatlan
s én it durva anatómiai szempontok helyett érzékenyebb élettanú
és alkatlani leírásra törekedtem, az aktában az életet pedztem
a betűkben, az egyéniségekhez kötött változatot. Egész különös
kis írásmű került ki a kezemből; a száraz szemenkaturát egy
félíg költői félíg orvosi ihlet duzzasztotta. Csak versbe kellett
szedni s itt állana korunk első orvosi tanköteménye. Azt hi-
szem, nincs okom rá, hogy tanulmányaim sorozatából kirekeszt-
szem. Nekem az alkat is mű volt, mint később a mű is alkat lett,
— s ez a dolgozat azt bizonyítja, hogy ha orvos maradok, tulaj-
donképen ugyanazt csinálom, mint amit úgy csináltam, hogy kri-
tikus lettem.

A dolgozatot a főorvosomnak, Szinnyeynek adtam át s mint
a Villon korabeli balladákhoz szokás, ajánlást is írtam mögé.
Ez az ajánlás tulajdonképen nem is ajánlás, hanem ultimátum.
A dolgozattal bemutatkoztam s most kioktattam a derék princi-
pálist, hogy miben lehet szolgálatomra. Szinnyei persze nem tud-
hatta miféle szorongás rugaszkodott neki ebben a dolgozatban,
annál derekabb, hogy olyan emberségesen viselkedett. Ünnap dél-
előtt bejött az osztályra, régi nagy orvosok úttörő írásait hozta
magával; Adion-nak a vészes vérszegénységről szóló első leírá-
sát olvasta fel előttem franciául. Én a leírásból első villanásra
felismertem a betegséget. Ilyen az igazi orvosi megfigyelés, mondta
s a szabatos orvosi nyelv. Sok jó van a dolgozatomban, az osztá-
lyra rendelkezésemre áll, de tanuljam meg, hogy az orvosi tudó-
mányban az intuición csak akkor értékes, ha ellenőrizhető, hatá-
rozott állításokban kristályosodik ki.

Ez volt az első, kis sikerem — az iskolaévek óta. Ella az

apjának is megírta, aki akkor külföldön utazgatott s vártuk a csodát, hogy talán kapunk egy-két évnyi haladékot, ami alatt én nagy belgyógyásszá küzdöm fel magam. Az apósom azonban nem volt hajlandó ebbe a küzdelembe semmi pénzt, sem apanázst fektetni, nagyon szép dolog, hogy iparkodom, állapította meg hűvösen s nem volt több szava. A kórházban sem jártam jobban. Amíg a dolgozatot be nem mutattam, használható ember voltam, — most, hogy a főorvoshoz fordultam, gyanus, kerülő utakon csöörtető kalandor lettem, aki előbb-utóbb csak zavart támaszt. Dolgozatot írni magántanárok, legalább is adjunktusok joga, aki azon kezdő, nem rendes ember. A gyógyszerrendeléseim figyelembe sem vették, a betegeim meggyógyultak, s én magam, mintha csak a legesélyesebb halálméret akartam volna választani, beiratkoztam az Irgalmas-kórház fogászati kurzusára.

5.

Az az osztály akkoriban meglehetősen elhanyagolt volt; a főorvosok helyett két ősmédikus tartotta a kurzust, ami abban állt, hogy megmutatták, hogy kell töméshez az anyagot meggyúrni, kifúrtak velem néhány kihúzott fogat, aztán részabáditottak az első cselédforma asszonyra, boldoguljak vele, ha tudok. Nem volt valami nagy művészet s én egy-két hét alatt egész otthonosan próbálgattam az aranykoronákat, csaposfogakat s a gépészlenyomatom is csak egyszer meredt úgy rá a beteg állcsontjára, hogy késsel kellett letördelni.

Az ember azt gondolhatná, hogy a király-drámák s a status praesens felvételéről szóló tanköltemény után megalázottnak érezhettem magam ebben a szerény fogász-műhelyben. Lehet, hogy szánakoztam is egyszer-kétszer magamon — a fűrógép mellett; azonban minden voltam, csak megalázott nem. Amit üztem, igaz, ipar volt; de az ipari munkának is megvan az öröme, büszkesége s én, akinek még csak lombfűrészem sem volt gyermekkoromban, sokkal büszkébb tudtam lenni a kezemre, mint az eszemre. Természetes is; a kezemet most fedeztem fel s ha a betegeim, akiket valamelyik markosabb kollégának engedtem át, sirva kérdzkedtek hozzám, a magam szemében is megnőttem, olyan szépnek tűnt fel, hogy én ebben a köszörűkövöktől sisetegő teremben épúgy megálltam a helyem, mint hajdan az önképzőkörben vagy a szigorlatokon. Az asztalkán sorakozó anyagok, gyorsan keményedő cement, az ujjak rései közt kibúvó higany szövetségeseim lettek, s a rossz, lábbal hajtható géphez kezdtem hozzánőni, mint huszár a lovához. Azért a munkáért, amit én egy negyed óra alatt elvégeztem, a betegek negyven-ötven ezer koronát fizettek a kórháznak; nagy szó volt ez, ha eddig tehetetlenül néztem szembe a jövő házaseletem felelősségével. Itt fegyvert nyomtak

a kezembe — s ha hentes-bárd is az a fegyver, hejyt lehet vele állni.

Az ember mindennel össze tud békülni, ha a maga kis belső legendájában megfelelő értelmet talál a számára. Ebben a legendában, melyben Ella a pártomra álló Élet volt, a fogászat mesterség lett, amellyel a valóságban meghívott férfinak ki kell esikarnia a kenyeret. Szinte jó volt, hogy ez a mesterség ennyire mesterség, úgy éreztem, becsületesebb családot lehet építeni rá, mintha valami szélhámós főtisztviselő lennék. Amitől borsóztam, az ennek a legendának a középosztálybeli aláeresztése volt. Ella nem volt méltatlan a legendához, melyben olyan szép szerepet kapott; ép a nehéz helyzetekben volt valami benne, amit én jobb szó híjján, gertrudisnak neveztem; de végre is jómódú, könnyelmű polgárlány volt, polgári igényekkel és élvezetekkel, aki az én fűrógépem köré magától értetődő biztonsággal várászolta volna oda a „fogorvos“ életét. Ez volt az, amitől aggódtam. Nem magamat féltettem a fűrógéptől, hanem őt s azzal a félig-tudatos érzéssel, mely sorsdöntő korszakaimban mindig megmutatta, merre kell felborítani a helyzetet, olyan erjesztőt akartam beledobni jövő életünkbe, mely az ő Nóra-hermeszetén a lappangó gertrudisi elemet tegye urrá.

Arra, hogy író legyek nem gondolhattam, hiszen közel két éve alig irtam valamit, a menyasszonyom rábeszélte ugyan, hogy a Nyugat tanulmány-pályázatára készítsck én is egy tanulmányt, utolsó pillanatban még egy régi novellámat is legépeltük, de mit várhattam ettől, mikor a status praesens-szel, amely pedig szívügyem volt, semmire sem mentem. Sosem játszottam sorsjeggyel; Ella annál többet s ezt a pályázást a maga módján mindegyikünk afféle sorsjátéknak tekintette. Nem is sokat gondolhattunk rá, egyre jobban elfoglaltak az otthoni dolgok. Amikor a feleségem megkértem, nem kötöttem ki semmit s Ellának most nemcsak kelengyéje minden darabját, de szívós fedezék-harcban kellett küzdenie azt is, hogy vele immel-ámmal szóbaálljanak. Az ő nagyon is tárgyias, megtagadt hálóingekből és függönyökből táplálkozó elkeseredését iparkodtam a magam javára kihasználni, apró sérelmeit egy tragikus elhatározás felé tereltem. A nemességnek is megvan a maga álnoksága s én ép elég álmókul bujlogattam őt, hogy az apja vágányából a magunkéba rántsam. Végre is meggyeztünk, hogy az öregektől nem szabad semmit elfogadni, van két diákom, lesz Budán egy kis szobánk, nekivágunk az életnek, függöny és hálóingek nélkül. Azt hiszem, nem is volt olyan „romantikus“ elhatározás ez; vagy ha igen, akkor romantikus elhatározásainknak megvan az az érdeme, hogy a lappangó, életet áthuzódó válságokon kitelezik s kritikusan oldják. Mi mátkaságunk leglelkesebb napjait töltöttük ennek az elhatározásunknak az ár-

nyékában; a bizonytalan jövő összeszorított mint a légnyomás a magdeburgi tekéket. Minden készen volt a szökéshez. Kítűztük az esküvő napját, az anyakönyvvezető átvette az okmányainkat, a két tanu, egy főpincér s egy orvos ott vártak az előjáráságon és — meghátráltunk. Ellát azzal ijesztették el, hogy elpusztuló a nyomorban s öt okolom majd érte; én pedig megintottam az ő bizonytalansága előtt. Ez volt az egyetlen eset az életemben, hogy a szakítást, melyet szükségesnek éreztem, nem erőltettem ki. A szakításaimat sosem bántam meg, azt, hogy ekkor elhasználatlan erőnkben nem mértem régi életünkből végleg szakítani, nem is sínylem.

A szökés terve kitudódott s a bohrány árnyékától az apósomék is megijedtek. Most már ők sietették az esküvőt, összecapták a kelengyét s lakást is szereztek. Én megnéztem a lakást, amelyet kivettek, a szokásos, de silány bútorokat, amelyekért élni fogunk s türtem, hadd szövődjék fából, szövetből, vászomból az én polgári otthonom, amelyben majd állandósul a harc, — magamért. Karácsony másodnapján kellett esküdnünk, már csak egy hét volt vissza az esküvőig és semmi remény, hogy azok az erjesztők idejében megkezdjük munkájukat a fiatal fogorvos életében. Ekkor kaptam meg a Sorstól azt a biztató hátbalökést, amely egyszer mindenkinék kijár, akinek hivatása van a földön.

Akkoriban kaptam rá az Újság könyvtárára; az anyag is frissebb volt mint a háboru óta befagyott állami könyvtárakban s a hivatalnokok sem ültek úgy a könyvön mintha az övék volna. Ép Freud valamelyik kötetét vittem vissza, talán az Életről szólót, melynek a hatása kritikai módszeremen is észrevehető tán s a pultra könyökölve vártam, hogy rámkerüljön a sor. Az asztalon egy csomó Nyugat hevert, látom, hogy már az új karácsonyi szám; odahajolok: elébb a Maxim Gorkij neve üt meg, utána közvetlen alatta az enyémm. Nem emlékszem már pontosan mi történt. Mintha baleset ért volna egy kis embergyűrű állt körülöttem és én könnyektől és kacagástól fuldokolva magyarázom vad-idegen embereknek, hogy kétszázhetven novella közt az én novellám, a Horváthné meghal lett a legkülönb.

Ella nem volt otthon, csak üzenetet hagyhattam neki. A tanítványomékhoz, művelt zsidó család, már megjött a Nyugat s a gyerekszoba helyett, ahol tanulni szoktunk, a széthúzható üveg-falakkal egész lovagtenommé nyíló fogadóba vezettek be. A kicsit merev, távolytartón udvarias asszony, a süketségét palástoló családfő, aki inkább valami tudóshoz, mint üzletemberhez hasonlított, a székeségével koronázott lány, aki idáig épen, hogy köszönt, ott ültek körülöttem, új tisztelet volt a szemükben, amely eddig még sosem nyílt rám; dicsérték novellám, az alakjait akiket én másmilyeneknek meg sem tudtam volna írni s faggattak,

honnét ismerem olyan jól a paraszt-nyelvet, melyen gyerekkorom legszebb hónapjai szóltak hozzám.

Ella már türelmetlenül várt; könnyekig fölzaklatva az idegenkedő, értelmetlenül elluzódó család közt, örvendve az örömmennek s kissé féltékenykedve is rá, mert hiszen sosem látott ilyen boldognak, mint most, amíg a győztes novellát olvastuk, a novellát, amelyet szürkén adtam fel a póstára s ragyogón kaptam vissza, ugy, hogy minden szavának külön íze, fénye volt, — pont, ahogy az Osvát bírálata mondta — alig lehetett elhinni, hogy én írtam. Elolvastuk kétszer-háromszor; negyedszer otthon nálunk, az apám ágya szélén, akit már álmából vertünk fel. Szép, szép, mondják elgondolkozva, de mit szólnak majd a szilvasiak. S nekem csak most jutott eszembe, hogy ez a Horváthné, akinek a neve a Nyugat élére került, a nagyanyám s az a testvérkoszorú, mely halottaságát érdek és kegyeletfeleselő szomjával veszi körül: az apám családja.

6.

Az attila-uccai lakás falán már fenn lógott, ujonnan nátkelvezve, a fűrógép gömböje s a használtan vett pumpás-szék karján ott csillogott a köpöcsésze, melybe annyian köpték már s köpik még a kihúzott fogak s a fog helyén kiserkenő vért. De mindez messze volt most tőlem, a váratlanul rámszakadt csoda odaékelődött közém s a jövő gondjai közé, arról ami lesz és volt, ezen a csodán át gondolkoztam.

Két napot vártam s csak akkor mentem fel a Nyugathoz, ne mondják, hogy siettem a pénzért. Ötször is elsétáltam az illka-uccai pinceépület előtt, amíg rászántam magam, hogy belépjek s eltökéltem, hogy a Horváthné meghalhoz méltón fogok viselkedni. Gellért Oszkárral találkoztam előbb, láttam kissé hűfedezett, hogy ilyen fiatal vagyok, amikor ők értek, legalább is negyven esztendőös bölcsességet gyanítottak a novellám mögött. Amíg Osváthoz kisért, a lépcsőn rám-rámnézett és sehogysém találta fel magát, miről kezdjen beszélgetni. Osvát egy nagy teremben ült, egymaga; a teremben mintha nem is lett volna más, csak egy asztalka meg két hatalmas karosszék, onnét kelt fel, komolyan, feketén, de amikor megmondták neki a nevem, az arca megéledt, mesolyogva járatta rajtam, nagy, kutató szemét. Eltartott egy percig is, hogy így nézett anélkül, hogy szólt volna, érezni kellett, hogy van valami vagy legalább is ő feltételez valamit az arcom mögött, amit kutatni érdemes. Mintha azt kereste volna; amit az írásomban már megtalált. Minden művészen van valami asszonyos; nem a test, a lelki habitusára gondolok; parádézásra; született s ha értő nem nézi, megrészegetszik a saját szépségétől; kellett, riszálja az eszét. Osvát nagy művésze volt annak, hogy az íróból kicsalja ezt a kicsit zagyva, női természetet; azt hiszem,

élvezte is, gyönyörködött is benne. Azzal jöttem be, hogy komoly, hallgatólag, óvatos leszek s egy tekintetében s néhány szavába került s én feszelenül fecsegetem, tréfáltam, gúnyoskodtam az alkotóról és a házasságomról beszéltem, ő pedig össze-összenézett Gellérttel, akinek az volt a szerepe, hogy összenézzen vele és mosolygott. Búcsúzóban azt mondta, hogy minden írásomra kíváncsiak, amim van, vagy amit írok vigyem el nekik. Amit tett, a kézfogásától a mosolyáig: szertartásos volt, — valami jelentést lehetett érezni mögötte s amikor azt mondta, hogy minden írásomra kíváncsiak; ez a többes müntha nem is a Nyugatot jelentette volna, hanem Dante énekében az elizeumi költőket, akik a pokolban is külön fénykörben élnek s Osvát mutatja be nekik az előadásra érdemes verseket, novellákat.

Az esküvő utáni hetet Bécsben töltöttük; szüleink azt tartották, ha már megesküdtünk, úgy illik, hogy nászútra is menjünk. Én magam is örültem a kirepülésnek, a réverzális nagyon befűtött itthon; én nem akartam, hogy a fiam katolikus legyen, a feleségemet meg, akiben benne volt a zárdai nevelés, avval keserítették, hogy a polgári házasság csak vadházasság, utolsó reggel pedig, mikor győzni ment, a pap is kiutasította a templomból. Jó volt kiszállani ebből a sok tusából, zsörtölődésből s elmentek, kezve egy idegen városban, a kettős magányunkból nézni szembe az én írói jövőmmel, mely egyelőre az Osvát várakozásteljes szemével mosolygott rám.

Gyermekkorom óta egyszer voltam csak külföldön, egy cserkészcsapatot kísértem Rómába. Akkor kaptam valami kóstolót az idegen városok mámorából, de ez a páros bujdosí ebből a kördőben egész más volt; két év minden hazugságát, szennyét lemostuk. Nem emlékszem, hogy a képtáron kívül valami látnivalót megnéztünk volna, de belevetettünk magunkat az uccákba, élveztük sűrődásunkat egy idegen világgal, újra fölfedeztük az ételek ízét, a kirakatokban látható lazacot, kőnyvet és bőröndöt s a legkülönbözőbb boltokban összevásárolt vacsoránkat ott ettük meg a szálloda ablakban, a Donau-kanal palotásorával szemben, mint egy számunkra készített balkonon, amelyről életünk egészen új vi-
déseire esik kilátás.

Nem voltunk nászutasok, de annál boldogabbak. Két év szünet után, megint verset írtam, ezek az első verseim, amelyeket ma is vállalni merék. Verset én nem úgy írtam, mint mások, akik hetente vagy havonta lerakják az ikrájukat, aszerint, hogy milyen termékenyek. Én lírikus-rohamokban voltam; négy-öt ilyen rohamom volt életemben, akkor húsz-harminc verset löttem ki egy hónap alatt; aztán évekig nem volt értelme verselnem. Ahhoz, hogy új rohamot kapjak új korszakomba kellett jutnom s az új korszaknak kellett kényszeríteni, hogy új lírát csináljak hozzá. Ezek

a versek voltak első szépirodalmi műveim, melyeket már nemcsak képesség és rutin kapcsolott hozzám, mint régebbi dolgom, a Horváthné meghalt is. Az utolsó hét évben kezdett sorsom lenni s az igazi vers; igazi sors.

A feleségem az ágyban várta, amíg izgatottan libegő ujjaim és dadogó ajkaim vajadásából megszületett a vers. Akkor odaültem hozzá, s mellemre fűrt feje fölött olvastam az új sorokat, melyeknek hangsúlya nem is a fülemnek, hanem a szívemnek volt ismerős, mintha ott dajkáltam volna őket születésem óta. Talán akkor az egyszer éreztem, mi az, fölolvadni egy műünket. Idáig is elolvastam egyet-mást Ellának, a leveleink közt is akadt néhány vers, meg is becsülte őket, de csak mert tőlem jött, hozzánk tartozott. A siker most visszamenőleg is igazolta, régi kamaszkori emlékkeresémet is; ő is hitte, amit én, hogy amit itt felolvasok, nemcsak az enyém meg az övé, hanem mindenkié. Az ő ránhajtott feje s Osvát Erő messziről kutató tekintete közt voltam talán a legboldogabb életemben — boldog, mert gyanútlan.

Egyik este (éppúgy mint ott az Ilka-uccai szerkesztőségben, ahol a síkot s a szerzetes-forma öreg ember ritka mosolygása jobbelhatározásom ellenére szószátyárrá tett) rámjött a közlékenység, dűhe s az az asszonyos réészség, melyet azóta annyi művészféle emberben volt alkalmam megfigyelni, négy vagy öt árkusos levelet íratott velem Osvátnak. Meglehetősen zavaros, itt-ott modoros szóáradatban lelepleztem magam — az ő felfedezettjét. Hogy milyen hangulatban keletkezett ez a levél, körülbelül meg tudom magyarázni, hogy a tartalmához, hogy jutottam, az máig is rejtélyes előttem. Valószínű, hogy a Horváthné meghal ellen küzködtem veje; a bírálatban foglalt jellemzés ellen, amely eleinte olyan volt, mintha egy házfalon, márványba vésvé olvastam volna az érdememet, de lassan nyomni kezdett, mintha az a márványlap a mellemen feküdné s a tulajdon felfedezett „tökéletességem“ akarná kriptába zárni, azt ami tökéletlen bennem, de én vagyok. Bécs, szerelem, diadal lelkesedésében egész biztosan tudtam már, hogy én nem a Horváthné meghal szerzője vagyok, a tökéletes beomló művész, akit Osvát felfedezett. Több, kevesebb, zavarosabb, mi is voltaképp? A levélből talán számomra is meglepetésszerűn ugrott elő, hogy mi is akarok lenni: „a magyar szellemi erők organizátora“, semmives sem kevesebb.

Természetes, hogy húsz éves koromban én is Adyért, Móriczért, Szabó Dezsőért lelkesedtem s azt tartottam, hogy a magyar irodalom sorsszerűen próféta-termelő irodalom, viszonyaink a művészt prófétaságra kényszerítik. Főlrázni a nemzetet, összefogni a legjobbakat, — átvázgott rajtam is a pír retorikája, éppúgy mint öt-hat évvel előbb, hogy hadvezér leszek, — de ez csak a képzetet szimulálása volt az utolsó hét esztendőben, Ella és a status

praesens korszakában, alig gondoltam ilyesmire, a Segítség kö-
lönben is lejáratva előttem a prófétákat. Ez a régi titkon élvezett
attitűd merült fel most a siker és a bécsi kibruccanás mámorá-
ban? Lehet; de akkor is burkoltan, átszöve újabb motívumokkal.
A status praesens új szempontjai az emberi változatok szempontjai
voltak; kulcsot találtam az egyéniségek külön kozmoszához, fel-
fedeztem magamban a méltánylás művészetét, akinek a megértése
lánc lehet magukra maradt emberek közt. Mi voltam én egy
hónap előtt? Elásott ember. Magyarország tele van hasonló sirokkal,
melyben hasonló elásott emberek fekszenek. Én nekik akarok
szolgálni. Olyan váratlanul nyertem vissza az életemet, hogy
mindjárt el szerettem volna ajándékozni. A művészet önzés; ne-
hezébb, áldozatosabb szerepet kértem Osváttól, mint Horváthné
meghalt-okat írni. Azonkívül, hogy felfedezett, nem tudtam semmit
róla s — horribile dictu — azt jelentettem be neki, hogy Osvát
Ernő akarok lenni, Osvát Ernő, Szabó Dezsőre emlékeztető fra-
zeológiával.

Amikorra visszaértünk Pestre, megjelent a januári Nyugat s
benn a tanulmány pályázat eredménye. Az én tanulmányom: Az
Ady-vers genezise valahol a derékhadban kullogott „merészen ere-
deti, de következetességükben is önkényesnek tűnő feltevések”
ennyit írt róluk a jelentés. Ha az ember hét pályamunkája közül
az egyikkel első díjat nyer, meglehet elégedve: ezt mondja a
gyakorlati én. Én azonban kudarcra soha úgy el nem keseredtem,
mint akkor. Az Ady-vers genezise ott keletkezett a Status prae-
sens tövében; karakterologia volt, verstani szabályokban lerögzítve
jellemkutató a formakutatásban, most, hogy önkényesnek találták,
százszor inkább az én szellemi gyermekem volt, mint a Horváthné
meghalt. Egész éjjel nem aludtam; a feleségem ijedten nézte a
hánykolódásom, hát ezután ez már így lesz. De én csak azt láttam,
hogy első sikeremmel hamis helyzetbe kerültem, ami véletlenül
sikerült: jó; amit folytatni tudnék: rossz. Eh, de hát értenek-e
akár a parasztsághoz, akár az Ady vershez? A bécsi hangu-
latnak vége volt; húztam egyet a kulacsból s az utóíz már az
első korty után keserű volt.

Németh László

Holt próféta a hegyen

Nyájas magasságban csüng a dombtetőn a ház,
de én mordan ülök benne, mint Jeremiás.

Hozza postámat a posta. Ujság és levél
mintha mind olyanról szólna, aki rég nem él.

Hol a sok netán és hátha? Meghalt a jelen,
s ami hír fülembé ér, mind csak történelem.

Elsüllyedt a világ és nem maradt élve más:
dombon ül s fejet csóvál a mord Jeremiás.

Eltűntek és elsüllyedtek, s talán így a jobb:
mig itt voltak, kínzóbb volt, hogy egyedül vagyok.

Hozza postámat a posta: mennyi hír, divat!
Engem nem visznek magukkal, föl nem oldanak.

Mіндеgy! a világ süllyed vagy én lettem halott:
akként élek, mint akik már Változatlanok.

S mordan nézem, hogy köröttem a vak élet hal,
mint egy holt próféta, kit már senki ugyse hall.

Mint a nyíltszemű halottak, kiket régidőn
barbár törzsük künnhagyott a nyájas dombtetőn.

Hozza postámat a posta: mennyi rossz madár!
Be jó, hogy csőrük csapása egy ceppet se fáj!

Babits Mihály

Szvetozár Sztefánovics:

19. I. Pszalmusz

Isten dicsőségét mondják az eget
és keze munkájáról beszél az égboltozat.

Nap mutatja a napnak,
éj éjnek küld üzenetet.

És nincsen egy szava sem a nyelvnek,
mely ne hallatszana mindenütt.
Bejárja a földet rezgése:
szavai megérintik a világ végét.

A napnak ő itt sátort állít,
ki mint völegény jön ki a templomából,
friss sugár — kinék ez utazás tetsző.

Az ég elején van az indulása
s a menny végén zárja be a kört:
és semmi sem rejthető el — az ő melege elől.

43. Pszalmusz

Ítéld meg Isten! — ismertesd lényemet az
istentelen néppel,
a hazug és tévelygő embert —
javíts meg engem!

Isten: te vagy az én erőm! —
miért dobsz el engem?
Miért szomorítanak el
engem ellenséges inségek?

Küldj világosságot — a te igazadat,
hogy engem vezessen!
Vezessen a világod partjára:
sátorodba.

Elérem akkor Isten oltárod.
Örömök Ura
és hárfa hangjánál dicsérlek
Isten, Istenem!

Mi tört le téged ő, lelkem,
szomorú miért vagy?
Remélj Istenben, ő, dicsérjük mindig őt...
Istent a megmentőt!

Fordította: Kristály István

Arra, arra...

(Onamo, namo...)

Arra, arra, a hegyek felé,
cárom vára — mondják romba dült,
Arra, arra, — regéli a nép, —
Hős gyűlésre népem egybegyült.

Arra, arra!... hogy lássuk Prizrent!
Hisz enyém az, — én hazatérek!
Régi kedves falai hívnak, —
Fegyvert ide,... ha addig élek.

Arra, arra, hol cári várak
Romjairól a gonoszt hajtom:
„Menj te dögvész, hagyd e tűzhelyet,
A kölcsönt már vissza kell adnom!”

Arra, arra, a hegyek felé,
Mondják, hogy már zöldel a liget,
A „Decsáni kolostor“ van ott,
Ima emel ott égig szívet.

Arra, arra, a hegyek felé,
Borul kék ég ívelő útja,
Szerb mezőkre, harci mezőkre...
Arra testvér... készüljünk útra!

Arra, arra, a hegyek felé,
Lovaktól zúzva sikolt a Jug:
„Megboszulni szent kötelesség!
Ide gyermekek! Ide fiúk!”

Arra, arra! — tompuljon kardom
Bordáikért — török bordákon.
A nyomorult rája kezéről
A béklyót is ezzel levágom.

Arra, arra, a hegyek felé,
Nyugszik sirja — mondják — Milosnak!...
Arra... egyszer megpihen lelkem,
Ha szerb többé nem leszen rab.

I. Miklós Petrovics Nyegós.
Ford.: Polácsi János.

LÁTHATÁR

Cziráky Imre novellái

Az olvasás: kirándulás egy-egy ismeretlen lélektájra. Egyik utra több poggyászt kell magunkkal vinnünk, a másokra kevesebbet, a harmadikra semmit. Egyszer irdatlan magas, hógyapjas hegycsucokat kell megmásznunk, máskor kormos lélekmélységekbe ereszkednünk vagy teljesen sík pusztaságnak nekivágnunk. Olvasmányaink folyton változó horizontot adnak.

Kicsiny darabka föld az a világ, ahol Cziráky emberei élnek, hamar be lehet járni. De hamar otthonossá is válhatunk benne, ha levetjük tuligényes gunyánkat s tiszta, hétköznapi öltönyünkben vágunk neki az utnak. Így nem kényelmetlenkedik se a vendég, se a vendéglátó. Mindig azokhoz alkalmazkodunk, akikhez indulunk. Csak így kerülhetünk közel a lelkükhöz s igazságukhoz, csak így hozhatunk becsületes ítéletet. Mert minden embernek megvan az ő külön, kisebb igazsága, mely azért néha mégis erősebb, mint az általános igazság. — Ha valaki igaz kulturmissziót teljesít, annak még a szigorú kritika *salvus conductus*t ad, ha abszolút értékelési szempontból el is marasztalná.

Közel esik ide Czirákyfalva, így hát csak gyalogszerrel vágunk neki, elhagyott országút mentén, keményre taposott, régi ösvényen. Sokkal több errefelé az apostol-lovas, mint a sebes kocsin járó. Autó nem veri arcunkba és szemünkbe a kátyuban rekedt, nehéz, őszi sarat. — Nem nagyon sietős itt az emberek dolga. A vonat is a harmadik határban mennydörög keresztül.

Nagy, meleg, őszi csend hallgat körülöttünk, csak messze, az egyik dülőuton nyikorog békésen, rozoga járom sorsába törve egy fáradt parasztszekér. Föülről: tiszta, álomkék szemmel néz reánk az égbolt s a távoli napnyugat aranyló fényeket verdes. — Megállt az idő s megállt az élet? — kérjük csodálkozva, hogy itt még mindig a régi vasalásu kerék jár lassan csikorogva. — Vagy talán csak álmodtuk, hogy háború volt,

hogy földokádó gránát bombázta az országutakat és soktonás, dübörgő harci szekér szántotta végig?... Hogy történhetett, hogy ezt a darabka világot szinte változatlanul itt felelték, mint a perzselő nyár völgymélyedésekben a szűzhavat?... Mert az új világból csak néhány olajszelid képet aggattak a régiek mellé a patinás falakra: az új tanfelügyelőt, Krályevits Márkóét és az iskolaigazgatóét, bár ezeket már régebről is ismerjük kissé. — Megállunk és széjjelnézünk. Arany határban görgyedten álldogál a földruhás, magyar paraszt s ezüsten villanó ekéjét mélyen belenyomja a zsiros darabokban kiszakadó, fekete ugarba. — Csak nézzük, nézzük, mint valami régi, multba visszaaltató csodát és tovább ballagunk...

Már jobb tenyerére hajtotta fejét a fáradt nap, mikor vendéglátó gazdánkkal a fehérre meszelt házikó előtti, ráncos, szürke padra telepszünk. Lassankint a szomszédok is átszálíngóznak, csendes tanyázásra.

Már hamar befejezték az őszi munkát — gondolom — vagy talán nem nagyon sietős a dolguk, hogy odakünn felelték a zsiros, fekete mezőkön. No, de mindegy. Ottfelelték — így is jól esik halgatni őket, ha nem is igazi magukról beszélnek mindig, hanem csak a szép, világos szűrről, amit néha pihenőnap magukra aggatnak vagy a jóízű kedvnek gyönyörűségekenőjéről, mellyel a gondverítéket szokták nehéz, esomós kezükkel letörölni. Melegen duruzsuló szavuk, melybe néha csutorás kacagás csurran, szinte álommal pillézi szemünket.

Hagyjuk őket mende-mondázgatni. Tudjuk, hogy jól esik nekik újra és újra elmesélni azt a sok, furcsa történetet, ami a faluban, a közeli faluvárosban esett meg. Hol egyik, hol másik kanyarint le egy darabkát a falusi, földizes beszédcipóból — hol egyik, hol másik csippent hozzá még külön egy-egy morzsányit. Így jobban kiadja — azt hiszik — pedig néha csendesen meg szeretném fogni a kezüket és visszatartani: Na, itt talán álljunk meg bátya... De nem merem megtenni és megmondani, hogy nem kellett volna olyan hosszúra nyújtani a mesebocskor orrát — vagy, hogy: kár volt ráadásul adni azt a happy endet, mint teszem a: »Meggyónt a Kerekes Gábor«-nál, amiben olyan mélyen visszhangzó billentyűt ütött le, mikor Kerekes Gáspárral e szavakat mondatja:

— Tudod-e te, mi a pap élete? Egy ilyen tanyai plébániában ragadt, mindenkitől elfelejtett, öreg pap élete...

Hogy fel kellett figyelnem. Itt most az élet szive fog felverní, a hiábavaló életé. S patinás hangulatával, Juhász Gyula sorait hallom felcsendülni:

Öreg szemek magyar tájra néznek,
melyen némán szállanak az évek...

S várom vágyódva a gyér szavu s messzi keleti pusztaságok felé tűnődő nagy, magyar bánatot, melynek csak egy-két ritka hangjegye van s mely annyira rokon az orosz Csehov Ványa bácsijá-éval. De Cziráky eltrillazza a kezdő hangulatot, más hangnembe játsza át, mintha csak érezné gyöngeségét a feltárulkozó probléma vállalására s mintha csak a beidegzett, könnyebb zenedarabok variánsait tudná lejátszani. Igaz, hogy ezekben tökéletes technikájú s hogy alig fog hamis hangot. — Azt hiszem azonban mégis, hogy nem tévedek, mikor azt mondom, hogy Cziráky lélekpalettájáról hiányzik néhány mély árnyéklásu szín. Pedig nem igazi fény sugárzás az olyan, melynek nincsen árnyékháta. Sok könnynek kell titokban hullania, hogy igazi mosoly virágozzék ki belőle. Az igazi öröm gyémántkönyvet hord szemében.

Többször az az érzésem, hogy Cziráky a népszerűség és közönségképesség kedvéért forszirozza anekdóta-szerűen fonódó írásait s nemcsak lelki hajlamosságból. Nálunk, a vajdaságban nagyon is érthető az ily álláspont, hisz az utóbbi időben is több oly kijelentés hangzott el, hogy itt a magasabb irodalomnak nincsen létjogosultsága, csak a szórakoztatónak. — De bárhogy is legyen, az élet, különösen ma: nagyon is sulyos gondok betegágya. A jövődő kaotikusan elénk ködlő horizontját alig szurja át néhány fénycsillag. De van-e nekünk lélek-közösségünk ezekkel az új csillagokkal? S ha ez a helyzet, ma reális vagy szimbolikus formában egyetlen író sem vonhatja ki magát az alól, hogy legyen ennek az időnek a gyermeke. Mert elkerverten jóleső érzéssel hallgatjuk a kedvderítő történeteket, de nem járhatunk mindig azon a lakodalmas uton, melynek nyomát sok öles hóval fujta be az 1914. esztendő. — Különösen várjuk ezt Czirákytól, aki legreálisabb világításban látja valamennyiünk között a vajdasági, magyar parasztot, de amelyet csak néhány novellájában ábrázol igaz művészettel (Mári néni meg Marika az Ur koporsójánál, Csendes mise, Megkerült a félbockor.) Mert máshol: egy-egy fonákját csipi ki s azt fejleszti tovább, sajátos következetességgel, a helyzetkomikum folytonos fokozásával a stilusos befejezésig vagy a balkezes happy endig. Mintha csak egy-egy penzumot adna fel magának, hogy kijárja a fonákság egész szive táját s az olvasó nagy gaudiumára az utolsó hajszáléig kivesézze. Van ebben valami csufot-üzés. Nem rosszmájú, de mégis az. — Bizonyos, hogy Cziráky ezt a gyöngye szatirát, mint pl. Az orvosi rendeletben nagyszerűen oldja meg. Ez is írásművészet, de a Mári

néni történetéhez képest csak földszintes érték. — Sokkal komolyabb írás az: Andriska megszelidül c. — Ebben hiánytalanul megkapjuk egy tanyáról iskolába került parasztgyermek igazi lélektájtát, mint a gyermeklélek mélységébe bevilágító, de kevesebb művészettel megírt: Kié legyen a faklumpa című novellában, mely után a kitünő megfigyelőre valló: A doktorék Lacikája és a: Csát bődj c. írásai következnek.

Cziráky vagy megtörtént eseményeket másol vagy feladatot jelöl ki önmagának. De a megtörtént események lekopirozása, ha hiányzik az eszmei tűzmag, nem irodalom, még ha irodalmi eszközökkel is dolgozunk. Czirákyknak penzumos novellái néhol problematikus hangulatig emelkednek, bár igazi problémájuk nincs. — Gyermekarcait szinte teljes megvilágításban kapjuk, de felnőttjeinek figurális kezelése inkább tipizáló, mint egyénítő. Cziráky elkendőzi előlünk az igazi vajdasági magyar parasztot. Aratógép, traktor, mostohagyermekes földnincstelenség nem sír, nem jajgat lehulló, gondgyötrött éjszakákon. Hallgat a panasz, mintha nem is lenne mit felpanaszolni az Uristennél az öreg világ válságosra fordulásán. Hiszen igaz, igaz, a magyar paraszt nagyon türelmes tud lenni. Eleget járt igába fogva évszázadokon át s az igasors vérébe marta magát; de a vállára tört keresztfa-kín egy-egy magába roskadt, sugártalan órán — úgy kellene, hogy mégis feljajgattassa. Cziráky künn hagy bennünket a ház előtt ácsorogni s nem igen vezetne be, hogy széjjelnézzünk. Mert mit tagadjuk, nagyon szeretnők tudni, hogy miként élnek az emberei, ha magukban vannak, ha nem látja őket senki. Így csak mosolyos arcukat mutogatják, de mi a másikat is látni akarjuk: a mosolytalant, az elszótalanodót, a gondkérgetést, a haragban ránógatózót s azt, amelyik megenyhülten a feleséghez vagy a karon ülő gyermekhez hajlik.

Szírmai Károly.

Gergely Boriska meséskönyve

Nagyokrol kicsinyeknek. — Irókról, művészekről

Ha váratlan-hirtelen nem hull az asztalunkra, keresni kellett volna valakit, hogy megírja, annyira hiányzott. Köszönjük hát Gergely Boriskának, hogy megajándékozta vele a vajdasági magyarságot. Mert mindannyiunké ez a 159 oldalas meséskönyv. Nemcsak a kicsinyeké, hanem a nagyoké is. Egyformán kicsinyek vagyunk mindannyian a tudásban. Az öregek, a régiak nem ismerik a szerb irodalmat, az ujak, a kicsinyek a magyart. De hányan akadnak, akik egyiket sem ismer-

rik. Milyen könnyen jegyzi meg kicsi és nagy, hogy Vuk Karadzity, az egyszerű pásztorgyerek miként jutott arra a gondolatra, hogy a nehéz és komplikált ó-szláv írás helyett megcsinálja a sokkal használhatóbb és engedelmesebb cirill ábc-ét. Vagy milyen érdeklékítő és értékes mese pl. az, amelyikben Gergely Boriska elmondja, hogyan lett a kezdetben németül író Sénoa Ágost később a horvátok egyik legnagyobb prózai írója s hogyan ihlette és ujitotta meg lelkét a nemzeti nyelv. A Kőrösi Csoma Sándorról szólón kívül, ez egyike a könyv legszebb s művészileg is legmegkomponáltabb írásainak. — A magyar őshaza bölcsőjét kutató, szegény székely fiu meséje azonban messzire kiemelkedik a kötet többi darabjai közül. Oly megrendítően emberi magányosságban áll, mint Kőrösi Csoma siremléke Ázsia belsejében, Dardsillingben.

Gergely Boriska különösen azokban a mesékben erős, ahol szilárdabb valóság rétegekben csákányozhat magának tárnát. Ilyenkor nem hamarkodja el a véget s a meseburok hibátlan, töretlen, sehol sem horpadt. Idetartozó írásaiban mindig megtaláljuk a szívét. Nagy, reális érzeke meséiben sokkal biztosabb útmutató, mint a fantaziálás. Ha a lágyan hullámzó képzeletrétegekbe fogódzik, többször érezzük, hogy keze bizonytalaná válik s ilyenkor mi is vele ingunk. Nem tudjuk, hogy jó helyen járunk-e, nem halljuk tisztán a szavait s megtörténik, hogy pillanatokig hiába nyujtogatjuk a kezünket. Ily helyeken nosztalgiával gondolunk Andersen meséire, ahol minden szónak megvan a maga helyzeti súlya, szerepe, fontossága. Mind ezt azonban az olvasóknak csak egy egészen kicsiny rétege érzi. S ez egyébként se von le semmit abból a nagy kulturmisszióból, melyet Gergely Boriska könyve számunkra jelent, mert nem szabad elfelednünk, hogy az övéin kívül nekünk nincs mesekönyvünk, de nincs olyan sem, melyből élvezet nélkül, a száraz irodalomstatisztikai adatok elskatulyázásával hozzájuthatnának gyermekeink szellemi nagyjaink életéhez. Mert szegények vagyunk. Meg kell tehát bocsájtani a könyvnek néhány anakronisztikus beszövést és fogyatékoságát, melyel szemben az objektív mesekritika követeléseket támaszthatna.

Szirmai Károly.

Csillagoshomlokú fűszeresinas

— **Írás Hangya Bandiról** —

Ezen a lomha, gögös, álmogyilkos tájon ritkán lobban fel a megszentelt tehetség félnék fénye s ha olykor születnek is

csillagoshomlokú emberek — kifulladás, megrokkannak a szenttelen közöny ellen vívott tragikus küzdelemben. Az istápoló szeretetnek itt nem épült temploma, a támogató és az egyetemes kultúra gyújtópontjában találkozó szolidaritásnak nem fakadnak forrásai, ahol szomját olthatná a szépségek szomjazója. Feltűnnek, megvillannak és a sötétségbe zuhanak ritka értékeink, mert nincs amibe megkapaszkodhatnának és amitől ellendülhetnének. A kezdősebességet nem fokozza a támogató és áldozatokat hozó érdeklődés röpitő ereje, itt minden tehetség előbb utóbb a közepszerűség holtpontjára jut és nyom nélkül elenyésczik.

Ez a sors vár talán egy nemrégén felfedezett festő-talantumra: **Hangya Bandira** is, hacsak csoda nem történik. Ezt a tizenkilencéves fűszerinast a napisajtó kikaparta a hamuból egy jóindulatú magánvállalkozás sietve feltálalta a nyilvánosságnak a friss gyümölcsöt. Hangya Bandi képeit kiállították Szuboticán és később néhány, éppen a legfrappánsabb alkotás kivételével — Becskereken is. Akárki emberfia ez a Hangya Bandi, a tehetséget nem lehet elvitatni tőle. Ezen a kékszemű, szenzibilis fiatalemberen, aki a mi szikkadt buckáinknak csodálatos ismeretlen nedveiből hajtott ki, vajjon beteljesedik-e végzettségűsége? Azok az erők, melyek a foglalkozás szűrkeségén és a proletársors szentelen kenyérküzdelmein is átsajtolták az intuitív tehetség kétségtelen fényjeleit, észrevétetnek-e, megértetnek-e, vagy Hangya Bandit is ott fogják fejteni a beteljesületlenség várótermében, mint egy sétabotot?

Ki ez a Hangya Bandi?

Egy szegény iparosnak a fia. A perifériák égővében nőtt fel, négy elemít végzett, azután a parancsoló szükség munkába vezényelte. Fűszeresinas lett és még ma is az. Sőt csomagolt, rizst és kávéfűvarozott a hátán a kundshaftokhoz és pofonokat kapott az öreg segédektől, mert a pult mögött többet foglalkozott a rajzolás technikájával, mint a kávépörkölés törvényeivel. A csomagolózacskókra könnyedén felvázolta a vevő fejét, a faszén nála nem kereskedelmi cikk, nem áru, hanem nemes anyag volt, amellyel a raktár falára nagyszerű alakokat lehetett rajzolni. Az első lökést, amely a »magasabb rendű művészet« felé lendítette, tulajdonképpen egy öreg vásári szentképfestőtől kapta, akivel egy házban laktak. A »meseter« remek giccseket festett tucatszámra a vásárookra, bibliai jeleneteket és más hasonlókat örökölt meg, de főleg azt a »művét« szerette, amelyen az oroszánok üldözött keresztényeket reggeliznek az amfiteatrumban. A Hangya-gyerekek itt látták

először, hogy ecsettel és festékekkel színes csodákat lehet művelni. Rajzolgatni kezdett. Ekkoriban idegződhetett bele néhány perspektivikus tévedés és egy sereg rajzbeli modorosság, melyektől máig sem tudott megszabadulni. Rajzolni kompetens személytől sose tanult, természetes, hogy emiatt nincs tisztában számos, egészen egyszerű, de szükséges technikai fogással sem.

Ezért áll meg megdöbbenve az ember képei előtt. Szinte elképzelhetetlen, hogy autodidaktikus uton ilyen imponáló magaslatoakra fejleszthette készségét. Hangya Bandi önmaga számára valósággal kitalálta, helyesebben feltalálta a festészetet összes fizikai és pszichikai kellékeivel együtt. Egészen ösztönösen, ősprimitív módon kezdte és anélkül hogy valaki utbaigazitotta volna, rátalált bizonyos fizikai törvényszerűségekre, elméleti szabályokra és alapfogalmakra. Ez a procedura, a »kiválasztódás« nála sokáig tartott, mert rá kellett jönnie azokra a dolgokra, amelyeket festőakadémiai növendékek az első órán túlhaladnak. És abban az idegfeeszítő küzdelemben, amelyet ez a primitív lélek az anyaggal, térrel, dimenziókkal, fényvel és távlatokkal vívott, van valami heroikus. Egyenként kellett neki legyőznie és meghódítani az anyagot és fogalmakat. Gyötrelmeiért talán csak a »felfedezések« szent láza-örömei kárpótolta az álmodozó fűszerinast.

Később már annyi üde tehetséget sugároztak egyes rajzai, hogy akadtak, akik részben szegénysége iránt szánakozó érzésből, részben valami homályos sejtéstől indítva garasokért megvettek tőle egy-két rajzot. A Hangya-fiu színes krétákat vásárolt és, mint egy friss kámforos tavaszi virágágy, ontotta a színeket. Vasárnaponként és éjszakánként az egyik kávéház ruhatárában kíségetett, hogy néhány parát kereshesen. A kávéház éjszakai típusai ontották a témát azokhoz a tanulmányfejekhez, amelyekkel tele rajzolta a garderober fehér falait. Ebben az időben sem eszköze, sem ideje nem volt ahhoz, hogy komolyabb képekbe kezdhesen. 1933 nyarán a Napló egyik szerkesztője Magyary Domonkos véletlenül felfedezte Hangya Bandit. Nemsokára a hírlapi cikk hatása alatt, egy tekintélyes kereskedő szárnyai alá vette a fűszerinas-festőművészt, enyhítette anyagi gondjait, kiemelte a fűszerüzletből, anyagot vásárolt neki: olajfestéket és pasztellt s végre Hangya Bandi dolgozhatott.

Régebbi elképzeléseit egymásután valósította meg. Alakjai: az uccai percesek, kofák, favágók, kubikusok, pályamunkások, aratók, akik eddig csak ködös vázlatokban és a lelkében éltek, a vásznon testet öltöttek. Ugyancsak derék mecé-

nása támogatásával Hangya Bandi beutazta Baranya és a Tiszamente egy részét és finom, lenyűgöző pasztellképein elhozta a baranyai dombok szelid, őszi tájait, a Tiszavidék nap-sugaras forró levegőjét. Kontemplatív egyénisége főleg ezekben a szinte monumentálisan tökéletes pasztell képekben jut kifejezésre. Az anyag bársonyos légysága mély hatással lehetett rá, mert pasztelljei illatozóan álomszerűek. A kemény színeket is vakmerően használja, át-meg átszűri s végül, mint ezüstös porlad szét a képen megszeliült szín. Határtalanul merész az attitűdök megválasztásában és a tér kihasználásában. A legkomplikáltabb távlat és fényproblémeket gyakran olyan biztonsággal ostromolja, ahogyan csak fémjelzett, beérkezett mesterek merészelik. Határozott irányról, végleges állásfoglalásról, befejezettségről még korai volna beszélni, éppen úgy azt sem lehet mondani, hogy hibátlan és nem szorul utmutatásra. Ellenkezőleg. Ezt a ritka jelenséget galléron kell csipni, míg nem késő; míg a tehetség ragyogó aranypénzt fel nem váltja a szükség aprópénzeire; míg ég benne a megszállottak tüze.

Mi a teendő?

Gondolkodni kell arról, hogy Hangya Bandi megfelelő helyen megkezdhesse tanulmányait, hogy ne lásson szükségét semmiben és, hogy ne kényszerüljön visszatérni a fűszeres-bolt pultja mögé.

Ez az egész.

Szegedi Emil.

Tolnai Gábor: Erdély magyar irodalmi élete

(A Szegedi fiatalok művészeti költészetének kiadása, 1931)

A törzsmagyar irodalomban egyre növekvő érdeklődéssel kísérik az utódállamok magyar irodalmának fejlődését, folyóiratok, napilapok és irodalmi társaságok mindinkább belátják, milyen fontossága van a kisebbségi irodalomnak és így ma már szinte természetesen vehetjük, hogy Szegeden megjelent az első irodalomtörténeti munka, amelyben magyar-honi író foglalja össze a Romániához tartozó Erdély magyar irodalmának eddigi történetét. (S nem véletlen, hogy ez a könyv nem a fővárosban, hanem „vidéken“, Szegeden jelent meg). Erdélyben eddig több nagyobb irodalomtörténeti munka is megjelent az erdélyi magyar irodalomról, de Magyar-honban ez az első nagyobb-szabású mű, amelynek szerzője nem erdélyi és amely „kivülről“ foglalkozik Erdélyi magyar irodalmával.

Tolnai Gábor mindenképen derekas és értékes munkát vég-

zett, kötete megírásánál alaposan áttanulmányozta az erdélyi magyar irodalmat s nemcsak statisztikai adatokat irt össze, hanem mélyen lebecsátkozott az erdélyi lélekbe is, amelyet megismerni igazán csak akkor lehet, ha kézfogó jóindulattal és kitárt befogadó lélekkel közeledünk feléje. Ezért van, hogy a kötet minden oldala élő, hozzánk szóló, friss és sehol sem érezzük a szűrke adatsorsorolást, amely sokszor a hasonló műveket fárasztóvá teszi.

Szinte önkéntelenül ötlük fel bennünk a gondolat, vajjon mikor és ki fog hozzá a jugoszláviai magyar irodalomtörténet adatainak lerögzítéséhez, mikor jelenik meg Jugoszláviában az első írás, amely beszámol arról a hatalmas munkáról, amit a jugoszláviai magyar irodalom megalapozásánál Szenteleky Kornél és társai végeztek. Arra persze a jugoszláviai magyar könyvek hiányos magyarhoni terjesztése miatt gondolni sem lehet, hogy erről a kérdéstről Magyarországon könyv megjelenjék, de legalább a jugoszláviai magyar íróemberek között akadhatna valaki, aki követné Tolnai Gábor példáját s megírná az első könyvet, amely a jugoszláviai magyar írás tizenöt évét ismertetné. S bizonyos, hogy ezt a könyvet szívesen fogadná nemcsak a délszlávországi, hanem a magyarhoni és erdélyi magyar olvasóközönség is.

Csuka Joltán

Krszto Hegedusics - Podravski motívi (Drávamentí motívumok)

Miricsa Mirosláv előszavával (Mínerva kiadása, Zágreb)

Minden művészetben van tendencia, még akkor is, ha nincs tendencia benne. Ez paradoxonnak látszó igazság, valójában azonban például épen Hegedusics Krszto harmincegy rajzában látjuk, hogy a szociális tendencia kihangsúlyozása nélkül, pusztán a valóságyszerűsége törekvéssel, mennyi tendencia él a képekben, ha azok az életet és a szó tiszta értelmében vett művészetet adják. Hegedusics, aki a Drávamentén született, jól ismeri a maga vidékét s jól ismeri a maga emberéit s mikor grotesznek tetsző rajzaiban a valóságot hangsúlyozza ki, akkor lehetetlen, hogy fel ne érezzük magunkban a megdöbbenést, amit ezek a szinte gyermekesnek látszó rajzok oltanak belénk, az érzést, hogy a művészet legmélyebbről fakadó és elsődleges megnyilatkozása szól hozzánk s ráz meg bennünket, mutat rá tájakra és mutat rá emberekre, embercsoportokra s rögzíti le mindezt a későszázadok részére, amelyek majd utánunk következnek. Brughellel és Georg Grosz rajzaival rokonok ezek a rajzok, amelyekből a drávamentí élet tárul elénk s mégis mások, mégis Hegedusicsot magát adják, a mai életet és a Drávamentét, igazságokat tükröz felénk a keserű humor, amely ezekből a grafikai munkákból élénk csermelyez.

Hegedusics csaknem minden képe a nincstelen emberek arcát tárja elénk, a nincstelen emberek mély állati szomorúságát s ha gazdag embert rajzol, azt is a nincstelenek szemének görbetükrém látjuk, valami démoni szatírával környezve. A „Miholjaci koldusok“ c. rajzában a táj sivársága és a két emberarc annyira rokonok, mintha a tájképben is élő embert látna a művész, viszont a Vásár című rajzon az elfekvő sortés és gazdag sertéskezeskedő kontraszta mutatja a mégisrokonságot ördögi fintorral. Lázárok végtelékig leegyszerűsített vonalaiból a nincstelenség szomorú pokla ordít s ezt érezzük a „Napszamosok ebédnél“ c. képen is. De sok is lenne minden egyes képére rámutatni, hiszen minden képében az egyszerű és primitívnek látszó vonalak mögött maga az élet feszül és hánykolódik nyugtalanul. A valóság iránti minden álszép-séget letipró érzék és a részleteknek a kompozícióba való tökéletes és tudatos bekapcsolása jellemzik legjobban Hegedusicsot s avatják par excellence a mai való élet művészévé. Nem hiába irt a könyvbe először Krlezsa Miroszláv sem, aki számos regényében énekelte meg a drávamenti vidék vigasztalan sarát és vigasztalany szomorú életét. Az előszó, külön mély és hatalmas képzőművészeti tanulmány, amely pontosan lerakja az író világnézetének pillérét; a másik pillér Hegedusics világszemlélete és a kettő között pompásan összetartó híd ez a kötet, amely az új délszláv képzőművészet és irodalom egyik pompás értéke.

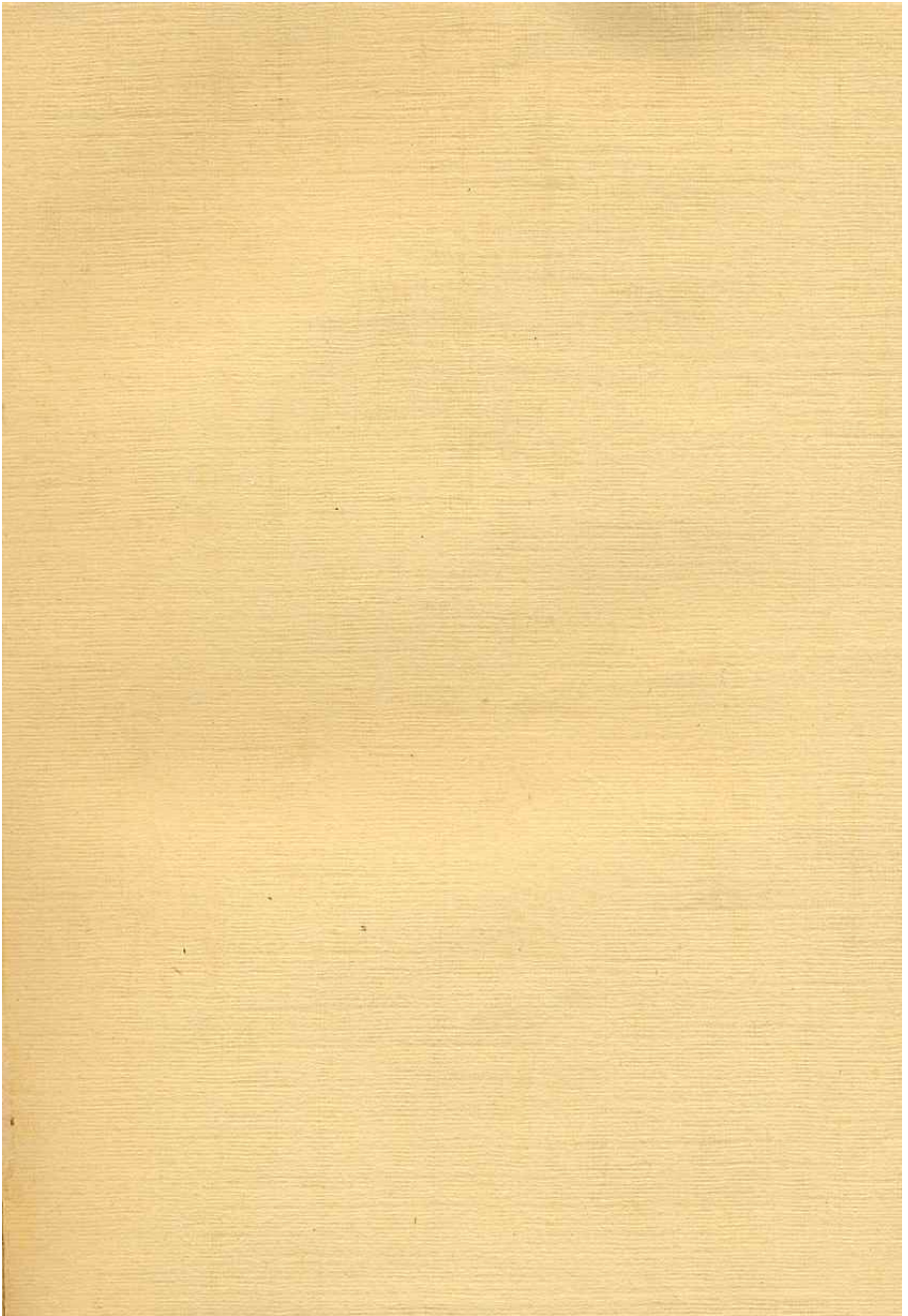
Csuka Zoltán

Marek Antal: Zsákucca

(Regény. Magyar Minerva kiadása, Bratislava-Pozsony)

A regény témája maga nem új, az irodalomban sokszor meg tárgyalták már a két férfi és az egy asszony problémáját, Marek Antal azonban olyan nemes írásművészettel tud ehhez a témához nyúlni, hogy mindvégig színessé és érdekessé teszi a Kúnságon lejátszódó regényt. Valaki a szelidebb magyar Bovary-nének jellemezte a regény főhősnőjét s valóban találóan is. Marek Antal ért ahhoz, hogy mégis sokban különbözzék a regényirodalom híres Bovarynéjától az ő regényének főhősnője. A két férfi között ellobbanó élet az asszony, aki nem talál más megoldást problémájára, csak a halált, a tragikus véget, amely pontot tesz az élete és szerelme végére. Kár, hogy Marek a főmát nem kibebeszélté, így talán pompás lélekanalízisén és elbeszélőképességén túl egész sor más problémát is kapcsolhatott volna a regénybe s a ma talán túlságosan feltűnően egyéni zamatú történetet messze kilombosíthatta és súlyosíthatta volna.

Csuka Zoltán

„Ha kulturánkhoz hűek maradunk, akkor megőrizhetjük és fenntarthatjuk fajtánkat”. „Ha kulturánkhoz hűlenekké válunk, megőrzésért és fejlesztésért sem áradni sem áldozatot hozni nem akarunk, elpusztulunk diétetelenül és nyomtalanul”.

Jugoszláviai Magyar Könyvtár:

„... én sohasem ragaszkodtam az el nem olvasott könyvekre vonatkozó nézeteimhez... amivel nem mindenki van így”.

Ambrus Zoltán

Ducsics Jován Debreczeni József:

Álmok városa

Sz. Szigethy Vilmos:

A vármegyeház kapujában

Börcsök Erzsébet:

A végtelen fal

Szenteleky Kornél:

Ákácok alatt I. és II. rész

„Szeressük azt, ami a miénk”.

Szenteleky Kornél

Arányi Jenő:

A szentendrei bíró

Czirák Imre:

.. mosoly ... könny ...

Gergely Boriska:

Nagyokról-Kicsinyeknek

Tamás István:

A kék vonat két kötet

Kalangya könyvtár:

Farkas Gelza:

A fejnélküli ember

Szirmai Károly:

Ködben

Ezek a könyvek könyvtársi forgalomba nem kerülnek, csak sorozatban rendelhetők meg. — Felvilágosításért forduljon a Kalangya kiadóhivatalához, Szubotica, Manojlovićeva ul. 3.